דו"ח מחקר מסכם
מחקר העמקה
ביטחון אישי
בחברה הבדואית בנגב

ד"ר גיא יוגב, שמוליק בוזין, ד"ר הילה בראל, ג'אזי אבו כף ויניר שמעון

המחקר הוא חלק מסדרת מחקרי אפקטיביות והעמקה אודות
תוכנית החומש 1279 לפיתוח כלכלי חברתי
בקרב האוכלוסייה הבדואית בנגב 2022-2026 אשר בוצעו
בשיתוף האגף לפיתוח כלכלי חברתי בחברה הבדואית בנגב

יוני 2025 ט.ל.ח

מכון מחקר+ זוויות דיאלוג חכם
טלפון: 054-3603636; 054-2006185
office@muniplus.co.il | muniplus.co.il

סיוון תשפ"ה | יוני 2025

תוכן העניינים

תוכן עניינים	3
תקציר מנהלים	4
מערך המחקר	5
רקע	5
מטרות המחקר	5
מתודולוגיה	6
סקירת ספרות	7
1. האתגר שבהגדרת ביטחון אישי	7
2. המושג אי בטחון אישי בהתייחסות לקבוצות שונות	8
3. התיאוריות המסבירות את תופעת אי בטחון אישי	11
4. אי-ביטחון אישי בחברה הבדואית בנגב	13
5. השוואה לקהילות אחרות המתמודדות עם אי בטחון אישי	15
פרקי ממצאים	24
מודל קשרים בין גורמים, ביטויים והשלכות של אי בטחון אישי בנגב	37
דיון	38
תובנות מרכזיות במחקר	40
המלצות מדיניות	40
המלצות לאגף פיתוח חברתי-כלכלי	41
סיכום	43
ביבליוגרפיה	44

תקציר מנהלים

בעשור האחרון חלה החמרה בתחושת חוסר הביטחון האישי בקרב תושבי החברה הבדואית בנגב – תופעה שמתבטאת בירי תכוף, סכסוכים חמולתיים, הפעלת כוח ופחד מתמשך במרחב הציבורי. תושבים רבים מדווחים כי שגרת יומם מלווה בדריכות קבועה, תחושת הפקרה מצד המדינה, וחוסר אמון במנגנונים ובמוסדות השלטון שאמורים להגן עליהם. תחושת אי הביטחון האישי בחברה הבדואית מתקיימת בשלוש זירות במקביל: בתוך החברה הבדואית עצמה – עקב אלימות חמולתית, נורמות נקמה והיחלשות מנגנוני גישור מסורתיים; במפגש עם החברה היהודית – על רקע אפליה, חשדנות והדרה במרחב הציבורי; ובהקשר הביטחוני הכללי – בעקבות השפעות מלחמת חרבות ברזל, החשיפה לטילים והיעדר מיגון מספק ביישובים הבדואיים. השילוב בין שלוש הזירות הללו יוצר מציאות של איום מערכתי ותחושת חוסר בטחון רחבה ומתמשכת. על רקע מציאות זו, עלה הצורך במחקר עומק שיבחן את מקורות התחושה, את השפעותיה על חיי היומיום ואת הדרכים האפשריות להתמודדות עימה.

המחקר התבסס על שיטה איכותנית וכלל קבוצות דיון וראיונות עם נציגים ממערכות החינוך, הרווחה, גורמי אכיפה, ומנהיגות, ותושבים מיישובים שונים (29 ראיונות). לצד אלה, בוצעה סקירת ספרות רחבה שהתבססה על גישות מתחום הקרימינולוגיה החברתית, פסיכולוגיה של טראומה קהילתית ותיאוריות של ביטחון קיומי באוכלוסיות מוחלשות.

הממצאים מצביעים על כך שתחושת הביטחון האישי בחברה הבדואית היא תופעה רבת־פנים:
היא כוללת חוויות של איום פיזי (ירי, פרוטקשן, אלימות חמולתית), כמו גם תחושות של חוסר אונים והיעדר שליטה. המשתתפים תיארו שגרה רווית חרדה, במיוחד בשעות הלילה, אך גם תחושת חשש במרחבים ציבוריים ביום, הימנעות מפתיחת עסקים מקומיים, חוסר ביטחון בקרב נשים וצעירים, ומתח קבוע הנובע מהחשש להיות מעורב בסכסוך חמולתי – לעיתים ללא קשר אישי אליו.

הספרות המחקרית תומכת בטענות אלו ומדגישה כי תחושת ביטחון אישי אינה תולדה ישירה של סטטיסטיקות פליליות, אלא של "אקלים חברתי" רחב: חוויות של אפליה, הדרה, ואובדן אמון מוסדי עלולות לייצר תחושת חוסר ביטחון גם כאשר רמת הסיכון הפיזי נמוכה יחסית. במיוחד מודגשת תרומתם של מרכיבים תרבותיים וקולקטיביים – כגון אובדן שליטה חברתית מסורתית , תהליכי עיור מואצים ובלתי מוסדרים, וחוסר נגישות לשירותים ממשלתיים – כגורמים מחוללי תחושת איום מתמשך.

כמו כן, המחקר מצביע על פרדוקס ביחס למשטרה: מצד אחד, מרואיינים רבים מדווחים על חוסר אמון עמוק כלפי המשטרה ועל תחושת הפקרה; מצד שני, יש ציפייה שהמשטרה תהיה זו שתשליט סדר ותאסוף את הנשק הבלתי חוקי. הפער הזה יוצר דינמיקה מורכבת ומעגלית של יחסים בין התושבים לבין רשויות המדינה.

אחת המסקנות המרכזיות היא שאין מדובר רק בבעיית אלימות, אלא במשבר רחב של אמון, זהות ושייכות. התחושה כי "המדינה אינה רואה אותנו" מופיעה כמעט בכל קבוצות הדיון. המרחב האזרחי נתפס כמסוכן, והחלשות מנגנוני ההגנה החברתיים מחמירים את התחושה הזו. ההשפעות ניכרות בכל תחומי החיים – החל בפגיעה ברווחת הילדים ובמערכת החינוך, דרך חסמים בתעסוקה וכלה בירידה בתחושת התקווה לעתיד טוב יותר.

כחלק מהתרומה המרכזית של המחקר, מוצע **מודל קונספטואלי שכבתי**, שממפה את הקשרים בין הגורמים לאי ביטחון אישי, ביטויו והשלכותיו וכולל גם גורמים מתווכים. המודל מאפשר להבין כיצד אי-ביטחון אישי בחברה הבדואית בנגב הוא תוצר דינמי של מערכת קשרים מורכבת ולא של גורם יחיד. הוא מצביע על כך שיש לפעול בו־זמנית בכל אחת מהשכבות כדי לשפר את התחושה הסובייקטיבית של ביטחון – כלומר, להתמודד לא רק עם הסכנות האובייקטיביות, אלא גם עם תודעת האיום, החסמים הקוגניטיביים והחברתיים, והפער בין האזרח לבין מוסדות המדינה.

המחקר כולל **מערך המלצות מדיניות וכן המלצות ממוקדות לאגף לפיתוח חברתי-כלכלי בנגב**. ההמלצות נשענות על ההבנה כי סוגיית הבטחון האישי הבסיסי והפיזי של הפרט רחבה ומקיפה והיבטי הפיתוח הכלכלי-חברתי הם חלק ממנה אך לא ליבתה. יש לתת את הדעת לכך שערך ההשקעה בפרויקטים חברתיים כלכליים נפגע אם לא מטפלים בשורשי הבעיה בדגש על הקף הפשיעה והסדרת סוגיית הקרקעות. בנוסף, נדרשת פעילות בזירה התקשורתית, כולל בהקשר של ועדות ציבוריות ושיתוף הציבור שילוו את העשייה בשלביה השונים כצעדים בוני אמון המשקפים את הנעשה. מומלץ לאגף לפיתוח חברתי-כלכלי להוביל יוזמות ישירות בתחום הביטחון האישי, אך גם לשלב היבטים רלוונטיים בתוכניות הפיתוח שהוא מפעיל, בהשראת מודלים קיימים מהעולם. מעבר לכך, מומלץ למקד את פעילות האגף בהשקעה בתכנים ויוזמות משמעותיות: מיזמים שמספקים אלטרנטיבה לחוסר מעש, מגבירים חוסן קהילתי, מאפשרים סובלימציה לאנרגיות שליליות (כגון ספורט אתגרי), ומשפרים את תחושת הביטחון והשייכות. בנוסף, מומלץ לתכנן ולתקצב מבני ציבור מונגשים ומופעלים, ולתת מענה למועדים מועדים לפורענות – כמו חודשי הקיץ ולילות רמדאן – באמצעות פעילות מתוגברת ומתואמת. מומלץ שהאגף ישמש כגורם מתכלל בין-משרדי ויפעל להובלת תוכניות חוצות תחומים ומשרדים, על בסיס חזון כולל, תוכנית פעולה ישימה, ומחויבות מוסדית לאורך זמן.

הדוח גם מדגיש את **החשיבות של שיתוף האוכלוסייה המקומית** – תושבים, אנשי חינוך ורווחה, מובילי דעה – בכל שלבי קבלת ההחלטות. יש להעדיף מענים מותאמי תרבות, לעודד מיזמים שצומחים מהשטח, ולתקשר את הפעולות בפתיחות דרך קמפיינים ובעלי השפעה, ככלי לחיזוק האמון בין המדינה לתושביה.

מערך המחקר

רקע

החברה הבדואית בנגב מצויה בעשורים האחרונים במעבר מואץ ממרקם שבטי מסורתי לחיים מודרניים ביישובי קבע, תוך התמודדות עם אתגרים מתמשכים של עוני, הדרה חברתית, תשתיות חסרות ומערכת יחסים מורכבת מול מוסדות המדינה. בתוך מציאות זו הולכת ותופסת תחושת ערעור הביטחון האישי מקום מרכזי בתודעה של התושבים, והיא משקפת לא רק היבטים פיזיים של הגנה ובטיחות, אלא גם חוויות של שייכות, יציבות, תקווה לעתיד ותחושת שליטה במרחב החיים. חרף חשיבותו, נושא הביטחון האישי לא נחקר דיו, והוא איננו מוגדר כדיסציפלינה עצמאית. כתוצאה מכך חסרה מסגרת מושגית שתאפשר להבין את שורשי התופעה, את ההשלכות הנרחבות שלה ואת האופנים האפשריים להתמודד עמה. מחקר זה מבקש להעמיק בשאלת הביטחון האישי בקרב החברה הבדואית בנגב, מתוך מטרה לבסס תשתית מחקרית שתתמוך בפיתוח מדיניות ויוזמות רלוונטיות, מותאמות תרבותית ומערכתית.

מטרות המחקר

מטרת המחקר היא להבין את תחושת (אי) הביטחון האישי כפי שהיא נחווית ונחקרת מתוך הקשר חברתי, תרבותי, מגדרי וקהילתי ייחודי לחברה הבדואית בנגב. במסגרת זו, המחקר שואף:

- לספק מסגרת לתפיסה והמשגה של תחושת הבטחון האישי בחברה הבדואית בנגב
- ללמוד על מערך הקשרים שבין הגורמים, המאפיינים וההשפעות של תחושת הבטחון האישי בחברה הבדואית בנגב
- לספק תשתית לשלבים הבאים של המשך חקירה והבנת הנושא
- לתת קונטקסט לתוכניות קיימות ועתידיות שמטפלות בנושא

שאלת המחקר: מהם המרכיבים והגורמים המרכזיים, המסבירים (מחזקים או מחלישים) את תחושת (אי) הבטחון האישי בחברה הבדואית בנגב?

שאלת המחקר נבחנה בהיבטים הבאים:

- המרכיבים של תחושת הבטחון האישי
- הגורמים לתחושת הבטחון האישי
- המרכיבים והגורמים בממדים שונים (גיל, מגדר, השכלה, הכנסה, ישוב, בתוך הבית או מחוץ אליו)
- מיפוי ההשפעות של תחושת אי בטחון
- ההשפעות של תחושת הבטחון בממדים השונים (סוגי אוכלוסיות, חינוך, תעסוקה, דיור).
- קשרי הגומלין בין הגורמים השונים וההשפעות.

מתודולוגיה

המחקר הוא מחקר גישוש שיאפשר לבנות מודל קונספטואלי שמראה את אופי הקשר בין גורמים לביטחון אישי והשפעותיו. שיטת המחקר מתבססת על שימוש בכלים איכותניים שמאפשרים להעמיק בנושא הביטחון האישי ומשמעויותיו.

כלי המחקר:

- סקירת ספרות רחבה
- 29 ראיונות עומק הכוללים:
- ראיונות עם תושבים (13)
- ראיונות עם אנשי רווחה וטיפול (3)
- ראיונות עם אנשי חינוך (4)
- ראיונות עם אנשי אכיפה (3)
- ראיונות עם אנשי ציבור ודת (6)

במחקר נערכו התאמות תרבותיות שכללו:

- חוקר מהחברה הבדואית שותף בצוות המחקר לאורך כל שלבי המחקר החל משלב עיצובו, בניית שאלות המחקר, איסוף הממצאים ומעורבות בניתוחם.
- היוועצות עם מומחים נוספים לאוכלוסיית הבדואים בשלבי המחקרים השונים.
- ראיונות עם דוברי השפה הערבית נעשו בחלקם בשפה הערבית.
- למידה מקדימה של מאפייני החברה הבדואית בנגב, בהבטי דמוגרפיה, תעסוקה, רווחה והשכלה.
- התאמות לשוניות על בסיס שונות תרבותית בכלי המחקר השונים.

סקירת ספרות

1. האתגר שבהגדרת ביטחון אישי

מושג הביטחון האישי נחלק לשני חלקים עיקריים: ביטחון אובייקטיבי לעומת ביטחון סובייקטיבי. הביטחון האובייקטיבי מתייחס למצב בפועל – היעדר סכנה ממשית, הנמדד לרוב במדדים כמותיים (כגון סטטיסטיקות פשיעה ודיווחי משטרה). לעומתו, הביטחון הסובייקטיבי משקף את תחושת הביטחון של הפרט בחיי היומיום שלו – כלומר, עד כמה אדם מרגיש בטוח מפני איום בסביבתו. במילים אחרות, ייתכן הבדל בין להיות בטוח לבין להרגיש בטוח (Rader, 2017; Guillén-Lasierra, 2021) הבחנה אפשרית נוספת היא בין דיווח על תנאים עובדתיים (אובייקטיבי) לבין מדידת תחושות ועמדות (סובייקטיבי) –בין מה שקורה בפועל לבין מה שאני מרגיש שקורה (Vileikienė & Janušauskienė, 2016). חשוב לציין שגם בהגדרת "ביטחון אובייקטיבי" יש מימד סובייקטיבי, משום שההחלטה אילו מדדים ייחשבו ל"בטחון" תלויה בקונטקסט חברתי ובהכרעות אישיות (Guillén-Lasierra, 2021).

מחקרים רבים מצביעים על פער עקבי בין רמת הביטחון הממשית באזור מסוים לבין תחושת הביטחון המדווחת של התושבים באותו אזור. תופעה זו מוכרת כ"פרדוקס הפחד מפשיעה" – מצבים שבהם אנשים פוחדים מפשע הרבה מעבר להסתברות האמיתית להיפגע ממנו (למשל, Rader,2017). כך, אף שבשנות ה-2000 ירדו שיעורי הפשיעה בארה"ב באופן ניכר, כ-40% מהאמריקאים המשיכו לדווח על פחד מפשיעה, שיעור שנותר יציב לאורך זמן. הפער בין סיכון אמיתי לתחושת פחד קיבל תימוכין גם במחקר אירופאי עכשווי שמצא כי באזורים מסוימים תחושת חוסר הביטחון נותרה גבוהה למרות ירידה אמפירית בפשיעה (Dudzevičiūtė et al., 2022).

הספרות מצביעה על מגוון גורמים פסיכולוגיים וחברתיים המשפיעים על תחושת הביטחון:

- **גורמים סביבתיים:** תנאי הסביבה הפיזית – כגון רמת הפשיעה המקומית, אלימות בשכונה, ותופעות של אי-סדר (ונדליזם, תאורה לקויה, רעש) משפיעים במישרין על תחושת הביטחון. סביבה מוחלשת או מוזנחת משדרת סכנה פוטנציאלית ומגבירה פחד (Rader, 2017).

- **גורמים פסיכולוגיים:** בני אדם אינם תופסים סיכון באופן סטטיסטי "קר", אלא באמצעות היוריסטיקות ושיפוטים שעשויים להטות את תחושותיהם. למשל, אירוע פלילי חריג ואלים במיוחד שזוכה לתהודה תקשורתית עלול להותיר רושם חזק באופן לא פרופורציונלי – תופעה המכונה "היוריסטיקת הזמינות" – וכך אדם ירגיש מאוים גם אם הסיכון הממשי נמוך (Rader, 2017).

- **גורמים חברתיים-תרבותיים:** אמצעי התקשורת ותיאורי פשיעה תורמים לעיצוב תפיסת המציאות של הציבור. כך, חשיפה ממושכת לחדשות על פשיעה ואלימות עשויה לגרום לאנשים להאמין שהעולם מסוכן מכפי שהוא באמת (Guillén-Lasierra, 2021) ומכאן נוצרת לעיתים חברה שבה הפרט חושש מעבר לנדרש מהסביבה שבה הוא חי. בנוסף, חוויות אישיות קודמות משפיעות: אדם שהיה קורבן לפשע בעבר סביר שידווח על תחושת ביטחון נמוכה יותר בהווה (הלמ"ס 2021).

השלכות הפער בין ביטחון אובייקטיבי לסובייקטיבי הן משמעותיות. תחושת חוסר ביטחון, גם אם אינה תואמת את המצב בפועל, עלולה לפגוע באיכות החיים, להגביל את התנועתיות והפעילות של אנשים במרחב הציבורי, ולהגביר לחץ וחרדה חברתית. במישור הקהילתי והמדינתי, לפער זה יש משקל בקביעת מדיניות: קובעי מדיניות נדרשים להתחשב לא רק בשיעורי הפשיעה בפועל אלא גם בתחושות הציבור. מחקרים מציעים לנקוט בצעדים לשיפור תחושת הביטחון כגון הגברת נוכחות משטרתית ברחובות, שיפור תאורת רחוב, הגברת שיתוף הציבור במידע והסברה, וטיפול במפגעים סביבתיים –

צעדים שעשויים לצמצם פחד, גם אם רמת הפשיעה האובייקטיבית לא השתנתה (Dudzevičiūtė et al., 2022; Guillén-Lasierra, 2021).

2. המושג אי בטחון אישי בהתייחסות לקבוצות שונות

תחושת הביטחון האישי אינה אחידה באוכלוסייה אלא משתנה לפי מאפיינים דמוגרפיים, חברתיים וגיאוגרפיים. לכל קבוצה גורמים ייחודיים התורמים לתפיסת הביטחון אישי.

צעירים: בני נוער וצעירים מתמודדים לעיתים עם תחושת אי-ביטחון מוגברת, הן כקורבנות פוטנציאליים של פשיעה והן כמי שעלולים להיגרר להתנהגות מסוכנת. הספרות מצביעה על כך שדור צעיר הגדל בסביבה רוויית אלימות עלול להפנים פחד ותחושת חוסר אונים. בסקר בקרב צעירים בדואים בנגב התגלה שיעור חשיפה גבוה מאוד לאלימות ופשיעה: 12% מהצעירים העידו שראו בן משפחה מותקף בנשק חם או קר, 61% נחשפו לעבירות רכוש וונדליזם, 53% נחשפו לסחיטת דמי חסות, ו-48% נחשפו לאלימות בתוך המשפחה או נגד נשים (נאס, 2021). נתונים אלו מעידים על דור שגדל בצל האלימות, ובצדק חש אי-ביטחון עמוק בחיי היומיום. חשיפה מתמשכת לפשיעה בגיל צעיר יוצרת נורמליזציה של חוסר ביטחון, תחושה שהמרחב הציבורי ואפילו הביתי אינו בטוח. יתר על כן, היעדר חלופות חיוביות – למשל כשמסגרות חינוכיות ותעסוקתיות אינן מצליחות להכיל את כל הצעירים – עלול לדחוף חלק מהנוער עצמו למעגל הפשיעה, בין אם מתוך מצוקה כלכלית ובין אם מלחץ סביבתי. מחקרים מעלים כי בני נוער שנשרו ממערכת החינוך או מתקשים למצוא תעסוקה עלולים להיות מגויסים על ידי גורמי פשע, ובכך הופכים מקורבנות פוטנציאליים למבצעי עבירה בעצמם. מצב זה יוצר מעגל שלילי: הפשיעה מזינה פחד וחוסר ביטחון בקרב צעירים נורמטיביים, ובמקביל חלק מהצעירים המנותקים ממסגרות תורמים לעלייה בפשיעה. במגזר הערבי, ובעיקר בחברה הבדואית בנגב, תואר כי "דור אבוד" של צעירים מחוסרי עבודה והשכלה נסחף לגניבות רכב, פריצות, וסחר בסמים (Abu Ras, 2000). תופעה זו מחמירה עוד יותר את תחושת חוסר הביטחון בקהילה כולה.

חשוב להדגיש שההשפעה אינה אחידה: צעירים גברים נמצאים בסיכון גבוה יותר הן כקורבנות רצח והן כמעורבים באלימות, לעומת צעירות נשים. בין השנים 2012–2023 נרצחו בישראל 856 גברים ערבים לעומת 143 נשים ערביות – יחס של כ-6 לאחד (המכון למחקרי בטחון לאומי, 2023). הנתונים מלמדים שגל האלימות הנוכחי בחברה הערבית פוגע בעיקר בדור הצעיר ובמיוחד בגברים. עובדה זו טוענת את חיי היום-יום של צעירים – במיוחד במגזר הערבי – בתחושת חרדה תמידית, פחד מלהפוך לקרבן הבא או מחשש למעורבות בסכסוך דמים בעל כורחם. במקביל, יש לזכור שצעירים רבים בחברה הערבית מצליחים להשתלב במסגרות חיוביות: בעשור האחרון עלה מספר הסטודנטים הערבים באוניברסיטאות, כולל בני ובנות החברה הבדואית (אם כי שיעור הבדואים באקדמיה עדיין נמוך מחלקם באוכלוסייה). השתלבות בחינוך גבוה ובתעסוקה יכולה לשמש גורם מגן בפני פשיעה ולחזק ביטחון אישי, אך הפערים הקיימים בתחום זה משאירים חלק ניכר מהנוער בפגיעות חברתית. לסיכום, בקרב צעירים, במיוחד בשולי החברה, מתקיים לעיתים מתח בין מסלולי חיים נורמטיבים לבין מציאות עגומה של אלימות והיעדר ביטחון – מתח שמדיניות חברתית וחינוכית שואפת לצמצם באמצעות חיזוק ההשכלה, תעסוקה ומניעת נשירה.

נשים: ברחבי העולם, נשים מדווחות בעקביות על תחושת ביטחון נמוכה מגברים, בעיקר במרחב הציבורי ובשעות החשיכה. בישראל, סקרי תחושות ביטחון מראים פער מגדרי מובהק: לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נשים (יהודיות וערביות כאחד) מרגישות פחות בטוחות באזור מגוריהן בהשוואה לגברים (הלמ"ס, 2020) הפער המגדרי בתחושת הביטחון מוסבר בחלקו על ידי חשש מאלימות מינית והטרדה – איום שנשים נושאות עמן במרחב הציבורי, בעוד גברים כמעט ואינם חוששים ממנו. תופעה זו מכונה לעיתים בספרות הפחד מפשיעה "צל האונס" (shadow of sexual assault), והיא גורמת לכך שנשים תופסות סיטואציות מסוימות (למשל הליכה לבד בלילה) כמסוכנות מאוד, גם במקום

שבו רמת הפשיעה הכללית נמוכה. לצד זאת, נשים גם חשופות לאלימות בתוך הבית: אלימות בן זוג, אלימות במשפחה וסיכונים על רקע מה שמכונה "כבוד המשפחה" (בעיקר בחברות פטריארכליות), כולם גורמים המערערים את תחושת הביטחון האישי של נשים. נשים שאינן משתלבות בשוק העבודה ונשארות רוב הזמן בבית תלויות כלכלית בגברים ועלולות להיות פגיעות יותר לאלימות בתוך המשפחה (אלימות פיזית, נפשית וכלכלית). הדבר בולט בחברה הערבית והבדואית, שבה שיעור ההשתתפות של נשים בכוח העבודה נמוך יחסית (בנגב רק כ-21% מהנשים הבדואיות בגילי 25–64 מועסקות, לעומת כ-37% מהנשים הערביות בצפון). נשים מחוסרות תעסוקה מצויות יותר במרחב הביתי שסובל לעיתים מאלימות, ונמנעות מלצאת לבדן החוצה מחשש לפגיעה או הטרדה. במצב כזה, היעדר עצמאות כלכלית וחברתית מגביר אצלן תחושת חוסר אונים וחוסר ביטחון.

בחברה הבדואית מודגמים היטב האתגרים הייחודיים לנשים. נורמות תרבותיות שמרניות מגבילות את תנועתן וחירותן של נשים במרחב הציבורי, במיוחד ללא ליווי גברי. איום של "לקיחת אישה נוספת" על ידי הבעל או גירושין חד-צדדיים יוצר עבור נשים רבות חוסר יציבות קיומית. מחקר איכותני בקרב אמהות בדואיות לילדים עם אוטיזם טבע את המונח "הדרה בתוך הדרה" לתיאור מצבן – אותן נשים סובלות גם מקיפוח כללי כנשים בחברה פטריארכלית וגם מהדרה נוספת בשל סטיגמות הקשורות לילדיהן עם הצרכים המיוחדים (Manor-Binyamini & Shoshana, 2018). אמהות אלו דיווחו על בדידות, חוסר תמיכה ושתיקה כפויה – מציאות המעמיקה את תחושת חוסר הביטחון האישי שלהן והיעדר השליטה בחייהן. גם בהיבט הנפשי, מחקרים מצביעים על כך שמעמד חברתי-משפחתי משפיע על רמת המצוקה והחרדה: נשים בדואיות גרושות, למשל, דיווחו על רמות גבוהות יותר של דיכאון, חרדה ותסמינים פסיכוסומטיים בהשוואה לנשים נשואות. הדבר מעיד כיצד אי-ביטחון כלכלי ומשפחתי (כמו גירושין בחברה שמרנית) מתורגם לחוסר ביטחון פסיכולוגי ובריאותי (Al-Krenawi & Graham, 2004). למרות שנשים פחות מעורבות בעצמן בפשיעה אלימה, הן חוששות מאוד מהשלכותיה: בחברה הערבית, אישה עלולה להיפגע כקורבן עקיף בסכסוכי חמולות או בפשעים על "כבוד המשפחה". לפיכך, נשים מביעות לעיתים קרובות חוסר אמון ביכולתם של מוסדות החוק להגן עליהן, וחשות שעליהן לנקוט באמצעי זהירות רבים כדי לשמור על עצמן. מדיניות רגישת-מגדר, המגבירה את הגנת הנשים הן בבית והן בחוץ (למשל מקלטים לנשים מאוימות, תאורה וביטחון בתחבורה ציבורית), חיונית לצמצום תחושת חוסר הביטחון אצל נשים.

השוואה לערביי הצפון: בתוך האוכלוסייה הערבית בישראל, ישנם הבדלים אזוריים משמעותיים בתחושת הביטחון ובדפוסי הפשיעה. בעיקר נהוג להבחין בין החברה הבדואית בנגב בדרום לבין החברה הערבית והבדואית בצפון בגליל והמשולש.

<u>גורמים היסטוריים:</u> הבדואים בדרום חוו מאז קום המדינה נדידה מאדמותיהם וריכוז בכמה עיירות מתוכננות, כאשר חלק גדול מהם נותר להתגורר ב"כפרים לא מוסדרים" ללא תשתיות או מעמד חוקי לקרקע. מצב זה יצר תחושת קיפוח והזנחה עמוקה, ונתן פתח לצמיחת מנגנוני שלטון מסורתיים (מנהיגות שבטית) לצד המדינה. בצפון, לעומת זאת, רוב היישובים הערביים מוסדרים וממוסדים מזה עשורים ארוכים, אם כי גם שם הייתה הפקעת קרקעות ונישול היסטורי מסוים. ערביי הצפון נטלו חלק משמעותי יותר בכלכלה ובחברה הישראלית לאורך השנים – רבים מהם התגוררו בסמוך לערים יהודיות גדולות או השתלבו בעבודה בערים המעורבות. כתוצאה מכך, מידת הבידוד הפיזי של ערביי הצפון קטנה מזו של הבדואים בדרום.

<u>גורמים פוליטיים:</u> אירועים מכוננים כמו יום האדמה (1976) ואירועי אוקטובר 2000 פגעו באמון ערביי הצפון בממסד במידה רבה, אך גם עודדו שיח זכויות אזרחי ומאבק פוליטי לשוויון. בעשור האחרון, הממשלה הכירה בצורך להשקיע בחברה הערבית, והושקו תוכניות חומש (כגון החלטת ממשלה 922 ולאחריה 550) לשיפור תשתיות, חינוך ותעסוקה

במגזר הערבי כולל בצפון ובדרום. עם זאת, ערביי הצפון עדיין מתמודדים עם תחושות של אפליה מוסדית (למשל, מחסור בתקציבי משטרה ופיתוח ביישוביהם בהשוואה לערים יהודיות) אשר פוגעת בתחושת הביטחון שלהם כאזרחים שווי זכויות.

<u>גורמים חברתיים וביטחוניים:</u> שיעורי הפשיעה והאלימות בחברה הערבית בכללה עלו מאוד בשנים האחרונות, אך דפוסי האלימות שונים בין הדרום לצפון. בנגב התפתחה תופעת פשיעה חמושה רחבת היקף: סכסוכי חמולות מדממים, ירי בנשק חם כחלק מ"תרבות" פתרון סכסוכים, פריצות וגניבות חקלאיות ותעשייתיות בקנה מידה גדול, וגביית דמי חסות (פרוטקשן) לעסקים. תופעות אלו הוחרפו על רקע הוואקום השלטוני באזורים מסוימים בנגב – יישובים ללא תחנת משטרה קרובה, אכיפה רופפת, ומחסור בשירותי חירום. לעומת זאת, בערי הגליל והמשולש בצפון קיימת אמנם פשיעה חמורה (כולל רציחות, גביית דמי חסות וירי ברחובות), אך עד לשנים האחרונות היא הייתה מוגבלת יותר. הסיבות לכך כוללות נוכחות משטרתית גבוהה יותר (ברוב הערים הערביות הגדולות בצפון פועלות תחנות משטרה ותיקות), ושילוב חברתי גבוה יותר – ביישובים רבים בצפון מתגוררים זה לצד זה ערבים (מוסלמים, נוצרים, בדואים) ואף מיעוט יהודי, מה שיוצר לחץ ציבורי למנוע הידרדרות אלימה. בנוסף, המבנה היישובי משפיע: הצפון מאופיין בערים גדולות (למשל נצרת, שפרעם, אום אל-פחם) עם מערכת שלטון מקומי מוסדרת וחברה אזרחית פעילה, לעומת הדרום שבו חלק גדול מהאוכלוסייה הבדואית פזור בכפרים קטנים ומבודדים. כאשר יש עירוניות מפותחת, יש גם נטייה לאכיפה סדירה יותר ולפיקוח חברתי מסוים שמרסן אלימות. ואכן, דווח שבעבר הבדואים בצפון נהנו מרמת ביטחון אישי גבוהה יותר מאשר אחיהם בדרום, ורבים מהם אף שירתו בכוחות הביטחון – גורם שחיזק את הזדהותם עם המדינה ואת תחושת הביטחון שלהם כאזרחים שווי חובות וזכויות.

עם זאת, התמונה משתנה בשנים האחרונות. גל האלימות בחברה הערבית לא פסח על הצפון, ולהיפך – בשנת 2023 חלק ניכר ממקרי הרצח במגזר הערבי התרחשו דווקא בגליל ובמשולש. ארגוני פשיעה וכנופיות חמושות פועלים גם בערי הצפון, והם מנצלים את המשאבים הכספיים והעסקיים באזור (למשל דמי חסות מעסקים גדולים, פרויקטי בנייה וכו'). הפשע המשתולל הביא לכך שגם ערביי הצפון מביעים חשש כבד לחייהם. בסקרים אחרונים, 82% מהערבים בישראל ציינו שהם מודאגים מאוד מתופעת הירי והאלימות ביישוביהם (שמואל נאמן, 2020, דוח הכנסת 2019). תושבי הגליל מדווחים על חשש מלהיות במקומות ציבוריים הומי אדם ומפיגועי ירי, כמו גם מחשש שילדיהם יסתבכו בעל כורחם באירועי אלימות מקומית. תחושות אלו התעצמו לאור מספר מקרי ירי קטלניים שאירעו במקומות שבעבר נחשבו שלווים, למשל ביישובים ערביים קטנים בצפון שבהם נרצחו בשנים האחרונות נבחרי ציבור ופעילים חברתיים. המקרה של ערביי הצפון מדגים כיצד גורמים מבניים-ארוכי טווח (כגון שילוב חברתי והיסטוריה של מדיניות) יכולים למתן או להחמיר תחושת ביטחון, אך גם שינויים מהירים (התפרצות גל פשע) יכולים להפוך קהילה שבעבר הרגישה בטוחה יחסית לחברה החיה בפחד. ההתמודדות עם המשבר הזה מצריכה שילוב של חיזוק אכיפת החוק (הוספת תחנות משטרה, מבצעי איסוף נשק) לצד השקעה בחינוך, רווחה וכלכלה כדי לטפל בשורשי הפשיעה – כפי שניסו לעשות בתוכניות הממשלתיות האחרונות. אמון הציבור הערבי בצפון במוסדות המדינה נמצא בשפל, אך יוזמות משותפות של תושבים, ראשי רשויות וארגוני חברה אזרחית קמו במטרה להיאבק באלימות (לדוגמה, ועדות סולחה למניעת נקמת דם, קבוצות משמר שכונתי, והפגנות המוניות נגד האלימות). פעולות אלו מעידות שרבים בערביי הצפון מסרבים לקבל את חוסר הביטחון כגזרת גורל, ומבקשים להשיב את הסדר והביטחון לקהילותיהם. הצלחתם עשויה לשמש מודל לקהילות נוספות בהתמודדות עם משבר האלימות.

היבט	בדואים בדרום (הנגב)	ערבים בצפון (גליל והמשולש)
אוכלוסייה ורקע	~300 אלף, רובם בכפרים לא מוכרים, תהליך עיור חלקי	~1.5 מיליון, חברה מעורבת בערים וכפרים
רמת הפשיעה ואלימות	אלימות חמולתית נפוצה, נשק לא חוקי, שיעור פשיעה נמוך	פשיעה חולייתית ונקודתית, גביית דמי חסות, חיסולים
אמון במוסדות תחושת הפקרה	אמון נמוך מאוד במדינה, משילות שבטית מקבילה	אמון נמוך אך קיים, הפגנות ויוזמות ציבוריות
נוכחות משטרתית ושיטור	מעט תחנות משטרה, פחות נוכחות בכפרים	יותר תחנות משטרה, אך שיטור עדיין לא מספיק
מערכת החינוך	שיעור בגרות גבוה יותר, פערים אך שיפור מתמשך	שיעור בגרות גבוה, רק 48% זכאות לבגרות, מחסור בכיתות
מצב תעסוקתי	אבטלה גבוהה, רק 21% מהנשים מועסקות	יותר תעסוקת נשים (~37%), אך עדיין חסמים
סביבת מגורים – עיר/כפר	רבים גרים בכפרים עם מעט תשתיות, ערים עם פשיעה גבוהה	ערים גדולות עם תשתיות מאורגנות, כפרים עם סולידריות
נשים – תחושת ביטחון	פחד גבוה מהילדות לבד, אלימות במשפחה, תעסוקה נמוכה	נשים עובדות יותר, אך חשש מפשע ואלימות מגדרית
צעירים – דור העתיד	רוב הפשיעה מבוצעת על ידי צעירים, אחוז שירה גבוה	נוער מוביל מחאות, שילוב גבוה יותר בלימודים ועבודה

3. התיאוריות המסבירות את תופעת אי בטחון אישי

להבנת תופעת אי-הביטחון האישי והגורמים לה, ניתן להיעזר בתאוריות בתחומי הקרימינולוגיה, הסוציולוגיה והפסיכולוגיה. נציג ארבע תאוריות מרכזיות הרלוונטיות לדיון: תאוריית הפחד מפשיעה, תאוריית האנומיה, תאוריית הזהות החברתית ותאוריית הקיפוח היחסי.

תאוריית הפחד מפשיעה: תאוריה זו צמחה בתחום הקרימינולוגיה ומנסה להסביר מדוע אנשים רבים פוחדים מפשיעה אפילו בסביבות אובייקטיבית בטוחות. התאוריה מתמקדת בתפיסה הסובייקטיבית של סיכון וגורסת שפחד מפשיעה הוא תופעה בפני עצמה, נפרדת מרמת הפשיעה הממשית. חוקרים הגדירו פחד מפשיעה כ"מידת תחושת הביטחון האישי של אדם בקהילתו או כתגובה רגשית של חרדה מפני פגיעה אלימה" (Covington & Taylor, as cited in iResearchNet, 2020). פחד מפשיעה כולל מרכיב של חשש אישי – דהיינו, ציפייה ש"לי זה יכול לקרות" – המושפע ממידת הפגיעות שהפרט חש. גורמים כמו מגדר (נשים פוחדות יותר מגברים), גיל, ניסיון עבר כקורבן, ואפילו צריכת מדיה – כולם נמצאו כמשפיעים על רמת הפחד (Rader, 2017). תאוריית הפחד מפשיעה מסבירה את "פרדוקס הפחד" שתואר לעיל, ומדגישה שפחד הוא במידה רבה תופעה סובייקטיבית-חברתית. השלכותיה חשובות: פחד כרוני מפשיעה יכול לגרום לשינויים בהתנהגות (כמו הימנעות מיציאות בלילה, או נשיאת אמצעי הגנה), וגם ללחץ ציבורי על רשויות להגביר ענישה ונוכחות משטרתית גם אם הפשיעה בירידה.

תאוריית האנומיה (מבנה חברתי ואנומיה): תאוריה סוציולוגית-קרימינולוגית שפותחה על ידי רוברט מרטון (בהשראת עבודותיו של אמיל דורקהיים) להסברת סטייה חברתית. מרטון טען כי בחברות מודרניות קיימים יעדים ערכיים משותפים (למשל הצלחה חומרית), אך לא כולם נגישים לכל האנשים באמצעות אמצעים לגיטימיים. הפער בין השאיפות התרבותיות (להצליח, להתעשר) לבין האפשרויות המוגבלות להשיגם בדרכים חוקיות יוצר "אנומיה" – מצב של נורמות מוחלשות. במצב אנומי, אנשים מסוימים פונים לדרכים לא לגיטימיות (פשיעה, סחר לא חוקי, אלימות) כדי להשיג את מטרותיהם. כך, תאוריית האנומיה מסבירה כיצד עוני, אבטלה וקיפוח מבניים עלולים להוביל לשיעורי פשיעה גבוהים ותחושת חוסר ביטחון בקהילה (Merton, 1938). בהקשר לחברה הבדואית בנגב: כאשר צעירים מרגישים שאין להם אופק תעסוקתי או חינוכי, חלקם פונים לעבריינות כמוצא, והחברה כולה נכנסת לסחרור של אי-ביטחון ואלימות. גם בהקשר רחב יותר, מחקר שנערך בניגריה מצא שתהליכי אנומיה – הנובעים משחיתות ואי-שוויון קיצוני – תרמו לעלייה בחוסר הביטחון האישי והקולקטיבי שם (Omonijo et al., 2017). תאוריית האנומיה, אם כן, מדגישה את השורשים המבניים של הפשיעה ופחד מפשיעה: כשחלקי החברה "מנותקים" מהנורמות בשל מחסומים כלכליים או חברתיים, הביטחון האישי נפגע.

תאוריית הזהות החברתית: תאוריה פסיכולוגית-חברתית (Tajfel & Turner) שבמקורה מתארת כיצד השתייכות לקבוצה חברתית היא מרכיב מרכזי בזהותו ובהערכתו העצמית של הפרט. בהקשר של ביטחון אישי, ניתן ליישם את התאוריה ולומר כי איום על השתייכות הפרט לקבוצה רצויה או סטטוס חברתי חיובי עלול לערער את תחושת הביטחון שלו. למשל, מחקר בבריטניה בחן את ההשפעות של חוסר ביטחון תעסוקתי (תחושת העובד שמשרתו אינה מובטחת) דרך פריזמת הזהות החברתית. החוקרים טענו כי הפחד לאבד את העבודה פוגע לא רק בהכנסה אלא גם בזהות – המובטל נתפס בחברה כ"קבוצה נחותה", ולכן עצם האפשרות להפוך למובטל מהווה איום זהותי. במחקר זה נמצא שאנשים עם תחושת ביטחון תעסוקתי נמוכה דיווחו גם על זהות חלשה יותר כ"עובדים מועסקים" ועל רווחה נפשית נמוכה יותר (Selenko et al., 2017). כלומר, אובדן סטטוס – בין אם של תעסוקה, מעמד חברתי, או אפילו השתייכות קהילתית – יכול להתבטא בתחושת אי-ביטחון עמוקה. בהקשר לביטחון אישי, ניתן לחשוב על קבוצות מיעוט שמרגישות שהזהות שלהן אינה מוגנת או מכובדת בחברה הכללית (למשל צעירים ערבים בישראל החווים סטיגמה). איום על זהותם כאזרחים שווי זכויות עלול להגביר תחושות ניכור וחוסר ביטחון. דוגמה נוספת היא אצל נשים בחברה מסורתית: זהותן נקשרת לתפקידים משפחתיים מסוימים, וכאשר הן סוטות מהנורמה (כגון אישה גרושה בחברה בדואית) הן חוות ערעור בזהותן החברתית המלווה בחוסר ביטחון אישי. תאוריית הזהות החברתית מרחיבה אפוא את הדיון בביטחון האישי מעבר להיבט הפיזי המיידי, אל עבר תחושת השייכות, הכבוד והמשמעות שהפרט שואב ממעמדו החברתי.

תאוריית הקיפוח היחסי: תיאוריה סוציולוגית-פסיכולוגית המסבירה אי-שקט חברתי במונחים של תחושת קיפוח והשוואה לאחר. לפי גישה זו, לא המצב האובייקטיבי בלבד קובע את תחושת הביטחון או שביעות הרצון, אלא הפער הנתפס בין מה שיש לי למה שמגיע לי ביחס לאחרים. תחושת קיפוח יחסית נוצרת כאשר קבוצה חשה שהיא מקופחת בהשוואה לקבוצה אחרת, או בהשוואה לציפיותיה. תחושה זו עלולה להצית כעס, תסכול ונטייה להתנהגות מחאה ואף אלימה. טד גור (Gurr, 1970) טען שקיפוח יחסי הוא גורם מפתח בהתפרצות אלימות קולקטיבית – אנשים יוצאים לרחובות כשהם חשים שנגרע חלקם באופן לא צודק. כך ניתן להבין אירועי מחאה ומהומות של קבוצות מודרות. במקרה של החברה הערבית בישראל, תחושת קיפוח – למשל בתחום התקציבים, הדיור או האכיפה – יכולה לתרום הן להגברת הפשיעה (כפעולת "שבירת כלים" של יחידים שחשים שאין להם מה להפסיד) והן להתפרצות מחאות אלימות נגד השלטון. חשוב להדגיש כי קיפוח יחסי הוא סובייקטיבי – הוא תלוי בתחושות הפרט והקבוצה – ולכן הוא מגשר בין תנאים אובייקטיביים לסובייקטיביים. גם אם שתי קבוצות חיות בעוני, קבוצה שתתפוס את מצבה כבלתי הוגן ביחס לאחרת תחוש חוסר ביטחון ורוגז רב יותר. התאוריה הזו אפוא רלוונטית להבנת הפערים בתחושת הביטחון בין יהודים לערבים בישראל, בין מרכז לפריפריה, ואפילו בין דור ההורים לדור הצעיר (כאשר הצעירים מרגישים שקופחו לעומת הוריהם או להיפך).

4. אי-ביטחון אישי בחברה הבדואית בנגב

המציאות הביטחונית בחברה הבדואית בנגב מושפעת ממספר רב של משתנים חברתיים, כלכליים, פוליטיים ותרבותיים. המצב מתאפיין בעלייה מתמשכת בשיעורי האלימות, ירידה בפענוח פשעים, פערים כלכליים משמעותיים, מחסור בתשתיות חיוניות והיעדר אמון במערכת השלטונית. שילוב גורמים אלו תורם להגברת תחושת חוסר הביטחון האישי בקרב האוכלוסייה הבדואית.

רמות הפשיעה ואלימות כמקור מרכזי לאי-ביטחון אישי – רמת האלימות בחברה הבדואית נמצאת בעלייה מתמדת. בשנת 2023 מספר מקרי הרצח עמד על 244 קורבנות בחברה הערבית, כאשר חלק משמעותי מהם התרחש בנגב (ברוקדייל, 2024). עיקר האלימות נובעת מסכסוכים חמולתיים, שליטה של ארגוני פשיעה ונקמות דם. ארגוני הפשיעה הבדואים מעורבים בהברחות, סחיטות דמי חסות והפעלת רשתות פשע בתוך ומחוץ לישראל (ברוקדייל, 2024).

נתוני הפענוח של פשעים מצביעים על מגמה מדאיגה – רק 10.5% מהמקרים פוענחו בשנת 2023 בהשוואה ל-19% בשנת 2021. נתון זה מחזק את תחושת חוסר הביטחון האישי וחוסר האמון במשטרה (יוזמות אברהם, 2023). חשש מתגובות חמולתיות וגישה של "לקיחת החוק לידיים" מובילים למעגלי נקמה מתמשכים.

אלימות במשפחה מהווה מרכיב משמעותי של הפשיעה המבוססת מגדר. נשים בדואיות חשופות לאלימות משמעותית אך חוששות להתלונן מחשש לתגובה חברתית חמולתית. גם כאשר הן פונות לעזרה, הן לרוב לא זוכות להגנה מספקת, והמקלטים לנשים מוכות אינם מותאמים תרבותית לאוכלוסייה הבדואית (שנתון פורום דו קיום בנגב, 2024).

<u>גורמים כלכליים המשפיעים על תחושת הביטחון</u>

- רמות האבטלה בנגב הן הגבוהות במדינה. במרץ 2023 שיעור האבטלה בחברה הבדואית עמד על 13.23%, יותר מפי שלושה מהממוצע הארצי (יוזמות אברהם, 2023). מחסור במקומות עבודה עלול לגרום לפנייה לפעילות עבריינית כמקור פרנסה.

- תלות כלכלית היא בעיה חמורה, במיוחד בקרב נשים. 77% מהנשים הבדואיות בגיל העבודה אינן מועסקות, ורבות מהן חיות בתלות כלכלית מוחלטת בבני זוגן, דבר המחזק את תופעת האלימות הכלכלית (ברוקדייל, 2024). כאשר נשים מנסות להשתלב בשוק העבודה, הן עלולות להיתקל באלימות גוברת מצד גברים שחשים מאוימים משינויי המעמד החברתי.

<u>פערי תשתיות והשלכותיהם על תחושת הביטחון האישי</u>

- המחסור בתשתיות בסיסיות ביישובים הבדואיים משפיע לרעה על הביטחון האישי. התחבורה הציבורית הירודה מקשה על תושבים לנוע בין יישובים ולהגיע למקומות עבודה, מוסדות חינוך ושירותים רפואיים (שנתון פורום דו קיום בנגב, 2024). בנוסף, מחסור בתאורת רחוב ובדרכים סלולות בכפרים הבלתי מוסדרים תורם לאלימות ופשיעה בשעות החשכה.

- חוסר נוכחות משטרתית היא בעיה מרכזית. רבים מהתושבים חוששים לפנות למשטרה מחשש להפללה של קרוביהם ולכן מעדיפים לפתור סכסוכים בדרכים לא-רשמיות. התחנות הקיימות אינן נגישות מספיק ואינן מספקות הגנה מידית לנפגעים או מאוימים (יוזמות אברהם, 2023).

<u>היבטים חברתיים-תרבותיים והשפעתם על הביטחון האישי</u>

- המבנה החברתי השבטי של החברה הבדואית יוצר תלות חזקה במערכת יחסים משפחתית וחמולתית. זה מוביל לכך שאנשים אינם פונים לרשויות אלא מנסים לפתור בעיות דרך גישור פנימי, שלעתים מוביל להסלמה ואלימות (שנתון פורום דו קיום בנגב, 2024).

- קונפליקט נוסף מתקיים בין מסורת למודרניזציה. דור הצעירים הולך ומתרחק מהמבנה המסורתי, דבר שיוצר מתח בינם לבין המבוגרים. בנוסף, עלייה במספר הנשים המעוניינות בלימודים ובעצמאות כלכלית מתנגשת עם הערכים המסורתיים וגוררת לעיתים עימותים בתוך המשפחה (ברוקדייל, 2024).

<u>המשפט הבדואי כאלטרנטיבה אכיפתית</u>

המשפט הבדואי התגבש בחברות הנוודיות של הבדואים בנגב ובסביבותיו, כהתפתחות של מערכת מנהגים שבטית שעברה בעל־פה מדור לדור. בבתי הדין השבטיים דנו זקני השבט והשייח'ים הן בסכסוכים אזרחיים (חלוקת אדמות, ירושות, חובות) והן בעבירות חמורות (אלימות, קטטות, רצח), על בסיס האחריות הקולקטיבית של בית האב .(Barnett, 1993) למרות ביטולם הרשמי של בתי הדין השבטיים ב־1966, המשפט הבדואי נותר מקור אמון מרכזי בקרב תושבים בדואים בנגב.

בסקר שנערך בקרב תושבים בדואים ומומחים אקדמיים נמצא כי כ-76% מעדיפים ליישב סכסוך באמצעות המסורת השבטית ולא לפנות למשטרה או לבתי משפט ממלכתיים, מתוך תחושת מהירות ויעילות גבוהה יותר. האמון במערכת המשפט הממלכתית נע סביב 50%, כאשר נטיית רבים היא לראות את "המשפט הרשמי" כחסר תוחלת (אבו סמארה, 2020).

המשפט הבדואי מטפל בטווח רחב של מקרים: מריבי כבוד קטנים ועד למעשי אלימות חמורה ורצח; כמו גם בסכסוכים אזרחיים ומסחריים (חלוקת אדמות, חובות, ירושות) (Humaid, 2024). אין הבחנה פורמלית בין "פלילי" ל"אזרחי": אותו פורום שבטי דן בכל המקרים. מנגנון היישוב המרכזי הוא הסולחה – גישור שבטי הכולל תקופת צינון להתמתנות הרוחות, ואחריה מו"מ שבטי שבו נפגע ופורע מסכימים לרוב על פיצויים כספיים או סנקציות חברתיות לשם שיקום שלום הקהילה. בתום תקופת הצינון מתכנסים נציגי שני הצדדים בהובלת מגשרים ניטרליים (שייח'ים או זקני משפחות), והפוגע מביע חרטה פומבית בעוד הנפגע מוותר על נקמת דם; ההסכם נחתם בטקס פומבי של לחיצת יד, נשיקת לחי ולעיתים סעודה משותפת. הפרת הסולחה נחשבת לבושה גדולה, שכן היא מערערת את הלגיטימציה החברתית ומשמעותה סנקציות קהילתיות קשות (Al-Sayid, 2021).

למרות העובדה שהמשפט הבדואי אינו מוסדר בחוק המדינה, בשנים האחרונות נבנו ערוצי תקשורת ושיתוף פעולה בין כוחות אכיפה למנהיגים בדואים:

- הפניית מקרים לגישור קהילתי: משטרת מחוז הדרום מפנה כ-30%–40% מהקטטות ברהט, לקייה ובני זייד למגשרים בדואים לפני נקיטת אמצעי אכיפה. בתקופה 2019–2022 אף פורסמה פקודת פנים יישוב ייעודית להנחיית קצינים לקיים "שיחות גישור" עם שייח'ים בהליכים ראשוניים (דוח משטרת ישראל, 2021).

- הכרה פורמלית במגשרים: לאחר סכסוך הדמים בשגב שלום (2021) העניקה המשטרה תעודות הוקרה לשבעה מגשרים בדואים, ביניהם שייח' איברהים אבו מדיעם, בשיתוף עם משרדי הרווחה והפנים, כהכרה בחשיבות שיתוף הפעולה (אל־עריאן, 2021,דוח משטרת ישראל, 2021).

- התחשבות משפטית בפסקי הסולחה: שופטי בית המשפט המחוזי בבאר שבע החלו להקל בעונש בהכרעת פסק-דין, כאשר הוכח קיום הסכם סולחה רשום לאחר אירוע רצח, מתוך הכרה בכך שהסכסוך המשפחתי תם (דוח משטרת ישראל, 2021).

- הקמת מרכזי גישור קהילתיים: ב־2023 הוקמו ברהט ובסעדה "מרכזי גישור קהילתיים" שבהם מגשרים בדואים ושוטרים עוברים הכשרה משותפת בניהול משא ומתן ובמניעת הסלמות, על בסיס מודל מחקרי של אל-סאיד (Al-Sayid, 2021,דוח משטרת ישראל, 2021).

אתגרים וקונפליקטים פנימיים: חלק מתנגדים למתן "סמכויות בלתי-פורמליות" למגשרים מחשש להחלשת הרתעה ולפגיעה בשוויון ביישום החוק. מנגד, מנהיגי הגישור מציינים שהסולחה מחזקת אמון במערכת בכך שהיא מספקת פתרון זמין ואמין (Al-Krenawi & Abu-Baker, 2021, Kedem, 2022).

לצד שיתוף הפעולה, המשפט הבדואי יוצר "מערכת מקבילה" שעלולה לערער את משילות החוק. תושבים רבים נמנעים מפנייה למשטרה בעבירות רכוש וירי כדי להגן על הסולחה שלהם, מה שמוביל לאחוזי פענוח נמוכים ולפגיעה בהרתעת הפשיעה (Kedem, 2022). בנוסף, שוטרים מסוימים מתערבים במנגנוני הגישור באופן המפריע לתהליך הטבעי, במקום לאפשר למגשרים לפעול כגוף משלים (Al-Sayid, 2021).

למרות שהתוקף המשפטי נמצא רשמית בידי בתי המשפט האזרחיים ובבתי הדין השרעיים, גוברת ההכרה בצורך לשלב בין המערכות: לחזק את עקרון הרתעה ואכיפת החוק, ובמקביל למנף את חוזק הסולחה המתבטא בפיוס טהור וצייתנות קהילתית (Al-Krenawi & Abu-Baker,2021).
בין ההמלצות: הקמת מאגר רשמי של מגשרים בדואים, הכשרתם ושימוש ב"יועצים שבטיים" בבתי המשפט, לצד הגדרת נהלים ברורים להפניית מקרים וליווי תהליכי גישור, במטרה לאזן בין שימור המסורת ובין שלטון החוק (אבו חיר ,2023).

<u>מדיניות ממשלתית והשלכותיה על הביטחון האישי</u>
רבים מהבדואים חשים ניכור מצד המדינה, בשל מדיניות קרקעות והרס בתים בכפרים הבלתי מוסדרים. מצב זה מחזק תחושת חוסר ביטחון וחוסר אמון בשלטון (יוזמות אברהם, 2023).

למרות שהממשלה יזמה מספר תוכניות למיגור הפשיעה, רובן לא יושמו באופן מלא או נתקלו בהתנגדות מצד האוכלוסייה המקומית. בשנת 2023 הממשלה עצרה תקציבים שיועדו להילחם בפשיעה במגזר הערבי, דבר שהחריף את המשבר הביטחוני (ברוקדייל, 2024).

5. השוואה לקהילות אחרות המתמודדות עם אי בטחון אישי

מגוון קהילות וקבוצות בעולם סובלות מאי ביטחון אישי, באספקטים משתנים של. מצב זה עשוי לנבוע ממגוון גורמים, כולל עוני, אפליה, אלימות, חוסר יציבות פוליטית, שינויי אקלים ועוד. קהילות לדוגמא:
1. קהילות מיעוט אתניות ודתיות – קהילות אלו, כמו מיעוטים אתניים, דתיים או לאומיים, סובלות לעיתים קרובות מאפליה מערכתית והדרה חברתית. לדוגמה, קהילות רומא באירופה והקהילה האויגורית בסין חוות אי ביטחון אישי בשל מדיניות מפלה ויחס עוין מצד השלטון או הקהילה הרחבה.

2. קהילות ילידיות – אוכלוסיות ילידיות כמו האינדיאנים בארה"ב והמאורים בניו זילנד חווים אי ביטחון אישי כתוצאה מתהליכי קולוניזציה ודחיקה משטחי המחיה המסורתיים שלהם, שמובילים לאובדן מקורות פרנסה, ולגישה מוגבלת לשירותי בריאות, חינוך ותעסוקה.

3. קהילות עירוניות בפריפריה – אזורים עירוניים עניים, כמו שכונות עוני במדינות מתפתחות או בשולי הערים הגדולות במדינות מפותחות, מתמודדים עם רמות גבוהות של פשיעה, חוסר שירותים ציבוריים ותנאי דיור ירודים. דוגמאות כוללות את שכונות העוני ("פאבלות") בברזיל, שם התושבים סובלים מאלימות חמורה ומחוסר ביטחון כלכלי.

4. קהילות נשים וקהילות להט"ב – נשים וקבוצות מגדריות ונטייתיות מיניות מגוונות חשופות לאי ביטחון אישי הנובע מאלימות מגדרית ואפליה. לדוגמה, באזורים רבים בעולם, נשים סובלות מאלימות במשפחה ומאפליה כלכלית, וקהילות להט"ב סובלות מאלימות פיזית והדרה חברתית, במיוחד במדינות שמחוקקות חוקים מפלים.

5. קהילות חקלאיות כפריות – כפרים וקהילות חקלאיות שמתמודדות עם שינויי אקלים ותנודות כלכליות תכופות מוצאות עצמן במצב של חוסר ביטחון תעסוקתי ומזון. דוגמה לכך היא קהילות חקלאיות באפריקה הסאב-סהארית, שם בצורות ממושכות ושיטפונות יוצרים מצוקה כלכלית ותלות בסיוע הומניטרי.

6. קהילות של מהגרים ופליטים – מהגרים ופליטים מתמודדים עם חוסר ביטחון אישי במדינות היעד, בשל גישה מוגבלת לשירותים חיוניים, תנאי מחיה ירודים וחשש מגירוש או רדיפה. לדוגמה, פליטים סורים במדינות שכנות כמו טורקיה וירדן נאלצים לחיות במחנות תחת תנאים מאתגרים עם גישה מוגבלת לבריאות וחינוך.

אי הביטחון האישי בקהילות הללו משפיע לא רק על הביטחון הפיזי של האנשים, אלא גם על איכות חייהם ועל יכולתם להשתלב באופן פעיל בחברה ובכלכלה, מה שמחייב פתרונות ממוקדים להבטחת גישה למשאבים ושירותים בסיסיים, לצד הגנה מפני אלימות והדרה

נתמקד בסקירה זו בשלש קבוצות בעלות קווי דמיון לחברה הבדואית בנגב:
- שבטי בדואים בירדן
- שבטי המאורים בניוזילנד
- ילידים ,אבוריג'נים, באוסטרליה

שלש הקבוצות הללו, בדומה לבדואים בנגב עונות להגדרה קהילות ילידיות המתייחסת לקבוצות אתניות או תרבותיות שהן ילידות לאזור מסוים, ושקיימו תרבויות מסורתיות, חברתיות וכלכליות ייחודיות שם במשך דורות רבים, בדרך כלל לפני הגעת מתיישבים או כובשים חיצוניים. אוכלוסיות ילידיות מזוהות לעיתים קרובות באמצעות מערכת ערכים, שפה, דת, וטקסים ייחודיים, כמו גם קשר עמוק לאדמות אבותיהם, שבהן נולדו וחיו לאורך הדורות.

אוכלוסיות אלה מתמודדות פעמים רבות עם אתגרים משמעותיים כתוצאה משאלות של בעלות על אדמות, פגיעה במקורות הפרנסה והאמצעים המסורתיים שלהם, וגישה מוגבלת לשירותי חינוך, בריאות ותעסוקה. לעיתים קרובות, מאבקים סביב זכויות על אדמות, שימור תרבותי ושפה, ושוויון אזרחי וכלכלי עומדים בלב המאבק של אוכלוסיות ילידיות לזכויות ושוויון.

יש לציין כי למרות קווי הדמיון ישנם מאפיינים יעודים לכל חברה וחברה ולכן השוואה בין חברות והסקתה למקרה של הבדואים בישראל צריכה להיעשות בזהירות המתבקשת.

<u>אי ביטחון אישי בקרב שבטי הבדואים בירדן</u>

רקע- כיום בירדן חיים כ-1.2 מיליון בדואים, מתוך אוכלוסייה כוללת של כ-11 מיליון תושבים. הבדואים בירדן מהווים חלק משמעותי מהאוכלוסייה, במיוחד בדרום המדינה ובאזורים מדבריים. חלק מהבדואים ממשיכים לנהל אורח חיים מסורתי הכולל נוודות או חצי-נוודות, אך רבים מהם גם עברו בשנים האחרונות לחיים ביישובי קבע, ומשתלבים בעבודות בתחומים כמו תיירות, מסחר וחקלאות.

השוואה לבדואים בנגב - שבטים בדואים במדינות ערב הם בעלי קווי דמיון לבדואים בישראל במבנה החברתי, מערכת הערכים ובהתמודדות עם מעבר מנוודות להתיישבות קבע.

גורמי אי בטחון אישי בקרב הבדואים בירדן:
- מעבר ממבנים חברתיים מסורתיים למודרניים- המעבר מחברה מסורתית לחברה מודרנית החליש את המסגרת השבטית והמבנים המסורתיים של החברה הבדואית. למעבר זה ישנן השלכות משמעותיות על המרקם החברתי והחוויות האישיות בתוך קהילות אלו.

- צעירים בדואים מתמודדים עם אתגרים משמעותיים בשל המבנה החברתי הפטריארכלי והשבטי. אתגרים אלו מתעצמים בשל מעמדם כחברי מיעוט אתני-דתי במדינה עם רוב אתני-דתי שונה. הלחץ הכפול הן מהקהילה שלהם והן מהחברה הרחבה תורם לתחושת חוסר הביטחון האישי שלהם.

- קונפליקט בין רצונות אישיים לציפיות שבטיות - בין קולקטיביות לאינדוידואליות, מה שמוביל לאתגרים שונים עבור צעירים בדואים.

- שאלות של זהות - השאלה בדבר הזהות הבדואית אל מול הזהות הירדנית מעסיקה את הבדואים ומייצרת השפעות פוליטיות ואישיות.

- נגישות לשירותים ציבוריים- קיימות בעיות נגישות של שירותים במונחים של מרחק, מחסור בכישורים תרבותיים ותחושת מחויבות פחותה של נותני השירותים לאוכלוסייה המרוחקת.

- אתגרים יעודים לנשים בדואיות- ישנו צורך בהעלאת המודעות ובקידום שינוי חברתי כדי לשפר את מעמדן של נשים בדואיות ולהתמודד עם האתגרים הייחודיים שהן ניצבות בפניהם.

1. חוקי הבדואים הפטריארכליים: חוקים אלו יוצרים מצב חברתי סטטי לנשים בדואיות, מה שמגביל את האפשרויות שלהן בתחומים כמו חינוך, תעסוקה ובריאות.

2. נגישות לשירותי בריאות: נשים בדואיות מתמודדות עם אתגרים בנגישות לשירותי בריאות, בעיקר בשל מחסור בצוות רפואי מקומי ונשי, חוסר התאמה תרבותית ותקשורת לקויה.

3. שילוב כלכלי: השינויים במדיניות המדינה והגבולות החדשים פגעו באפשרויות הכלכליות המסורתיות של הבדואים, מה שהוביל לקשיים כלכליים נוספים עבור נשים.

4. פעילות ארגונים לא ממשלתיים: ארגונים אלו פועלים לשיפור התנאים הסוציו-אקונומיים של נשים בדואיות, אך עדיין קיימים אתגרים רבים שיש להתמודד איתם.
(Alhuzail & Segev, 2023; Layne, 2019; Abumelhim, 2013; Hundt & others, 2012)

מודלים לצמצום אי בטחון אישי של הבדואים בירדן:
1. מנגנוני פתרון הסכסוכים המסורתיים ("סולחה") מקבלים הכרה והעצמה מהמדינה- ממשלת ירדן מבינה שלמנגנוני הסולחה יש כוח מרסן משמעותי בחברה השבטית, ולכן היא לא רק מאפשרת את קיומם אלא גם מחזקת את מעמדם. המדינה רואה בסולחה אמצעי שמסייע לה לשמור על הסדר באזורים כפריים ושבטיים שבהם קיים קושי לאכוף את החוק בצורה יעילה. כך, המדינה נמנעת מהכנסת מערכת המשפט הפורמלית לעומק כל קונפליקט שבטי, דבר שעלול להיות רגיש וליצור התנגדות מצד התושבים.

היתרון המרכזי של מנגנוני הסולחה הוא היכולת לפתור קונפליקטים בדרך שונה מהשיטה המשפטית הפורמלית, בצורה מכובדת ומשותפת לקהילה. הסולחה מאפשרת פתרון סכסוכים בענייני כבוד, רכוש, ונקמת דם מבלי להגיע לעימותים מתמשכים.

מרכיבי מנגנון הסולחה:

- הכרה רשמית במוסד הסולחה: מתן מעמד חוקי לתהליכי הסולחה, שילוב החלטות הסולחה במערכת המשפט, הסמכת זקני שבטים כמגשרים מוכרים, תיעוד רשמי של הסכמי סולחה
- תהליך הסולחה המסורתי: בחירת מגשרים מוסכמים, הכרזת הודנה (הפסקת אש זמנית), משא ומתן בין הצדדים, טקס סולחה פומבי וחתימת הסכם.
- תמיכה ממשלתית: הקצאת משאבים לוועדות סולחה, מימון הכשרות למגשרים מסורתיים, סיוע לוגיסטי בארגון מפגשים, תיאום עם מערכת המשפט הפורמלית.

תחומי טיפול עיקריים: סכסוכי קרקעות ומים, סכסוכים משפחתיים, תאונות דרכים ופגיעות גוף, מחלוקות כלכליות

2. פיתוח תיירות מדברית ועסקים מסורתיים- כאמצעי לקידום כלכלת האזור. העצמת התרבות הבדואית ואספקת אפשרויות לתעסוקה עצמאית ויציבה וצמצום העוני כוללת:

- סיוע לחיזוק תחושת הערך העצמי והזהות התרבותית ובכך לשיפור תחושת הבטחון האישי וקהילתי
- הקטנת התלות באפיקי פרנסה מסורתיים כמו רעיית צאן הכוללים קונפליקטים ומתחים בין שבטים שונים בנושאי שטחי מרעה ומים.
- יצירת תשתיות לתיירות מובילה לשיפור תשתיות בתחבורה, תשתיות מים ואנרגיה, וגישה לבריאות ולחינוך באזורים שהיו קודם לכן מבודדים יותר.
- גיוון אפיקי הפרנסה – יצירת עסקים בתחום מלאכות היד המסורתיות מעניקה לבדואים אפשרות להמשיך לשמר את מורשתם תוך כדי הכנסת פרנסה חדשה. האיזון בין שימור המסורת לבין הכלכלה החדשה יוצר חיבור חברתי ומוביל להגדלת תחושת הביטחון האישי והחוסן הכלכלי.
- חיזוק השייכות הקהילתית דרך יוזמות משותפות – פרויקטים תיירותיים ועסקיים מקדמים שיתוף פעולה בתוך הקהילה ומחזקים את הלכידות החברתית. יוזמות משותפות מונעות סכסוכים ויוצרות יציבות חברתית שבזכותה חברי הקהילה חשים בטוחים ומוגנים יותר. לדוגמה: וואדי רם הידוע גם כ"עמק הירח" ונמצא בדרום ירדן הוא אחד המקומות שבהם תיירות המדבר התפתחה, אזור שבו בדואים רבים מצאו פרנסה מכניסת תיירים ומסיורים במדבר. שיפור הביטחון האישי הורגש שם בעקבות העלייה בהכנסה הקהילתית והשינוי במעמד הכלכלי של תושבי האזור.

3. תוכניות העצמת נשים משלבות כבוד למסורת עם הזדמנויות כלכליות וחברתיות חדשות- השילוב בין שמירה על הערכים התרבותיים לבין שילובן בכלכלה המודרנית יצר מרחב בו נשים יכולות לבנות את עצמן מבלי להיתקל בהתנגדות רבה מהקהילה. באמצעות:

- הכשרה למקצועות מסורתיים ושילוב בשוק התיירות
- מיקרו-מימון ותמיכה בפיתוח עסקים קטנים .
- הקניית השכלה והכשרות מקצועיות
- מרחבים חברתיים בטוחים לנשים.
- הגברת המודעות לזכויות נשים דרך גישור תרבותי

פרוייקטים לדוגמא:

- יוזמת הארגון הלאומי הירדני לשימור מלאכות מסורתיות- הפרויקט מתמקד בהפיכת המלאכות המסורתיות הללו למקורות הכנסה בעבור הנשים, תוך מכירת התוצרים בשווקים מקומיים ובינלאומיים.
- מרכזי נשים קהילתיים באזורי ספר-מספקים מרחב בטוח שבו נשים יכולות לקבל הכשרה במגוון תחומים: מתמיכת אוריינות והשכלה בסיסית ועד הכשרות מקצועיות בתחומים כמו חקלאות ותיירות וכן סדנאות שמטרתן לשפר את הביטחון האישי ולתמוך במנהיגות נשית בקהילה ותמיכה פסיכו-חברתית לנשים, ובמקרים מסוימים מסייעים לנשים שנפגעו מאלימות במשפחה.

- פרויקט יזמות ירוקה לנשים כפריות ופליטות - פרויקט זה מתמקד בהעצמה סביבתית ומקיים הכשרות על גידול חקלאי בר-קיימא ויצירת מוצרים טבעיים, כמו שמנים אתרים, מוצרי קוסמטיקה טבעית ותכשירים צמחיים.
- פרויקט נשים בטכנולוגיה ובתקשורת (WiTEC) בשיתוף עם ארגונים בינלאומיים, פרויקט זה מציע לנשים צעירות ולסטודנטיות הכשרות בתחום הטכנולוגיה והתקשורת, הכוללות כישורי מחשב, תכנות, ושימוש בכלים דיגיטליים.
- יוזמת "מועצות נשים כפריות- היוזמה מקדמת את השתתפותן של נשים בתהליכי קבלת החלטות מקומיים באמצעות הקמת מועצות נשים בכפרים וביישובים קטנים.

4. קידום פרקטיקות טיפול מותאמת תרבותית - כאסטרטגיות יעילות להתמודדות עם אי-שוויון חברתי ולשיפור רווחת קהילות הבדואים בירדן. לדוגמא, בבדיה הצפון מזרחית פותחה הכשרה בשיתוף עם מגוון ספקים לשיפור צורת העבודה של עובדים סוציאלים מקומיים מתוך הכרה בחשיבות של קידום פרקטיקה מותאמת תרבותית כדי לענות על צרכים בריאותיים וחברתיים מקומיים.
(Watkins, J. ,2014; Al-Makhamreh & others, 2012)

<u>אי בטחון אישי בקרב המאורים בניו זילנד</u>

רקע - הילידים בניו זילנד הם אוכלוסייה שמורכבת מהמאורים, שהגיעו לאזור לפני 700 שנה - לפני האדם הלבן - ומהאנשים שהגיעו מאיי הפסיפיק ב-200 השנים האחרונות, אחרי האדם הלבן. מדובר בכ-750 אלף איש, 15% מהאוכלוסייה בניו זילנד.

השוואה לבדואים בנגב כוללת נגישות מוגבלת לשירותים, פערים כלכליים ותחושת הדרה חברתית, ניכור מהמדינה והתמודדויות עם אפליה, מתחים עם רשויות המדינה סביב נושאי קרקע, תכנון ודיור. אצל המאורים, מדובר על זכויות קרקע היסטוריות, בעוד שאצל הבדואים, מדובר על סוגיות של הכרה ביישובים ובקרקעות שבשימוש קהילותיהם, רמות פשיעה גבוהות וזהות והעצמה קהילתי: בשני המקרים, המאורים והבדואים פועלים לשימור התרבות והמסורת הייחודית שלהם, כשזהות זו משמשת כמקור עוצמה והעצמה.

גורמי אי בטחון אישי:

- טראומה היסטורית וקולוניזציה - הקולוניזציה הציבה את המאורים במצב חברתי פגיע, מה שהוביל לתוצאות בריאותיות ירודות ולבעיות סוציו-אקונומיות מורכבות.

- פערים בבריאות הנפש- המאורים חווים שיעורים שונים של הפרעות מצב רוח וחרדה בהשוואה לאוכלוסיות לא ילידיות, עם וריאציות בהתאם לסוג ההפרעה, מגדר וגורמים סוציו-דמוגרפיים אחרים.

- אי-שוויון שיטתי- בריאות המאורים מאופיינת באי-שוויון שיטתי, כולל חשיפה שונה לגורמי בריאות, גישה לא שוויונית למערכות בריאות וחברה, וייצוג לא מספק בכוח העבודה הבריאותי.

- גזענות וקולוניאליות - ההשפעה המתמשכת של גזענות וקולוניאליות ממשיכה להיות גורם מכריע בבריאות המאורים, מה שמנציח אי-שוויון והדרה.
(Reid & others, 2014; Black & others, 2017)

מודלים לצמצום אי בטחון אישי:
בניו זילנד קיים מודל שיטור ייחודי עבור המאורים הפועל במטרה לצמצם פשיעה ולחזק את תחושת הביטחון האישי בקרב המאורים, תוך התחשבות בהיבטים התרבותיים והקהילתיים שלהם. כמה מאפיינים עיקריים במודל:
1. שוטרים מאוריים וגישת Whānau Ora: משטרת ניו זילנד מעסיקה שוטרים ממוצא מאורי במטרה לשלב הבנה תרבותית עמוקה בעבודת השיטור, וליצור אמון רב יותר עם הקהילות המאוריות. שוטרים אלה מתאימים את עבודתם לעקרונות ה-Whānau Ora, כלומר, הם פועלים ברמה הוליסטית עם המשפחות, מנסים לטפל בשורש הבעיות הקהילתיות, ולא מתמקדים רק בענישה.

2. תוכנית Iwi Liaison Officers (קציני קשר שבטיים): במשטרת ניו זילנד פועלים קצינים ייעודיים שתפקידם לעבוד עם מנהיגי קהילות המאורים כדי ליצור שיתופי פעולה, לנהל קונפליקטים ולהציע פתרונות קהילתיים. תפקידים אלה ממלאים תפקיד מכריע ביצירת תקשורת פתוחה, ומאפשרים לקהילה לתרום ולהשפיע על יישום אכיפת החוק בתוך סביבתה.

3. תוכנית Prevention First: זו יוזמה כללית של משטרת ניו זילנד, המתמקדת במניעת פשיעה, אך בתוך הקהילות המאוריות היא מיושמת עם התאמה תרבותית, שמאפשרת יצירת קשרים חזקים יותר עם משפחות ואנשי קהילה. מדובר בגישה שמעניקה לקהילה את האחריות להשתתף במניעה של התנהגויות מסוכנות ולבנות חוסן חברתי שיעזור להתמודד עם פשיעה ואי סדר.

4. שיתוף פעולה עם מראהאו ומנהיגות מקומית: הקשר בין המשטרה לבין המראהאו (המבנים הקהילתיים המסורתיים) תורם רבות לצמצום מתחים וליצירת דיאלוג קבוע ופתוח. השיטור במראהאו נעשה בשיתוף פעולה עם מנהיגי קהילות, כדי להבטיח גישה שמכבדת את המרחב והמנהגים המסורתיים של המאורים.

5. אסטרטגיות "מניעה תחילה" ו"הפיכת הגל"-מטרתן לשפר את היחסים בין המשטרה לקהילה ולטפל בבעיות חברתיות בקהילות מאוריות כפריות באמצעות תוכניות כמו Whakatupato) אזהרה במאורית) המתמקדת בין היתר בבטיחות כלי נשק.

מודל השיטור מעודד הקשבה, הכלה ורתימת הכוח הקהילתי, כך שהשיטור לא נתפס ככלי מדכא אלא כגוף תומך המסייע בקידום ביטחון אישי, כבוד הדדי ושלום בקהילות המאוריות בניו זילנד.

מודלים נוספים:
1. מודל הוונואה - Whānau Ora: זהו מודל בריאות ורווחה הוליסטי, שפותח במטרה לתמוך במשפחות מאוריות מכל היבט בחיים – בריאות, חינוך, כלכלה וביטחון אישי. התוכנית מתמקדת בבניית חוסן אישי וקהילתי, בעזרת עבודה עם המשפחות ליצירת רשת תמיכה רחבה ובין-דורית. מודל זה נתמך על ידי הממשלה, אך נבנה תוך שמירה על הערכים התרבותיים והחברתיים של המאורים.

2. רשתות תמיכה קהילתיות באמצעות מַראֶהַאו - Marae: המראהאו הוא מבנה קהילתי מסורתי, המשמש מרכז לתרבות המאורית ומקום למפגשים חברתיים, רוחניים ומשפחתיים. המראהאו ממלא תפקיד חשוב בשימור התרבות, ומשמש מסגרת לתמיכה נפשית, כלכלית וחברתית. במקרים של אי ביטחון אישי, חברי הקהילה יכולים לפנות אל המראהאו לקבלת תמיכה והכוונה – לעיתים גם בעזרת הכשרות מקצועיות, ייעוץ אישי, ואף תמיכה כלכלית במקרה הצורך.

3. קַאפַקאפַה - Kapa Haka: זהו ביטוי תרבותי הכולל ריקוד ושירה מסורתיים, המשמש כלי להעצמת ביטחון אישי וקבוצתי, במיוחד בקרב הדור הצעיר. הקאפקאפה, מעבר להיותו ביטוי אומנותי, מהווה גם מסגרת לחיזוק הערכה עצמית, בניית חוסן אישי וחיבור לערכי הקהילה והתרבות המאורית, מה שתורם לצמצום אי ביטחון אישי וחברתי.

4. תוכניות חינוך והכשרה בקהילה המאורית: המאורים משלבים תוכניות חינוך מותאמות לשפתם ולתרבותם, שמכוונות לחיזוק תחושת השייכות, והביטחון האישי. תוכניות אלו כוללות גם רכישת כלים כלכליים, מיומנויות מקצועיות ותמיכה בהתפתחות אישית. בנוסף, חלק מהתוכניות הללו מלוות על ידי אנשי חינוך ורוח מאוריים, שיכולים להעניק נקודת מבט קהילתית ולספק תמיכה משמעותית למשתתפים.

מודלים אלו, לצד רפורמות ממשלתיות ושיתופי פעולה בין-קהילתיים, מהווים חלק חשוב במאבק נגד אי ביטחון אישי וחברתי של המאורים בניו זילנד.
(Heyer, 2019; Muriwai & others ,2015)

<u>אי ביטחון אישי בקרב האבוריג'ינים באוסטרליה</u>
רקע - קהילות הילידיות באוסטרליה, הידועות כאבוריג'ינים, הן העמים הילידים הראשונים של אוסטרליה, שחיים ביבשת מזה עשרות אלפי שנים. מדובר בקבוצות אתניות רבות עם תרבויות, שפות ומסורות ייחודיות משלהן. על פי המחקר הארכיאולוגי, האבוריג'ינים חיו באוסטרליה במשך כ-50,000 עד 65,000 שנה לפני הגעת המתיישבים האירופאים במאה ה-18. הם מאופיינים ברב-גוניות תרבותית ושפתית – (כ-250 קבוצות אבוריג'יניות שונות, וכל אחת מהן מדברת שפה או דיאלקט ייחודיים), קשר עמוק לאדמה ולסביבה – (התרבות האבוריג'ינית רואה באדמה לא רק מקום מגורים, אלא מקור זהות ורוחניות), אומנות מסורתית ומיתולוגיות ייחודיות וחיים קהילתיים ושיתופיים הכוללים טקסים ומנהגים לשימור המורשת.

השוואה בין הבדואים בנגב אליהם כוללת מתח בין מסורת למודרניזציה, קונפליקטים על קרקעות, אתגרים בקשר עם רשויות המדינה.

גורמי אי בטחון אישי:
בעקבות ההתיישבות האירופאית, האבוריג'ינים סבלו מאובדן שטחי מחיה, דיכוי תרבותי, וניסיון לכפייה של אורח חיים מערבי, דבר שהוביל לעוני ולקשיים חברתיים רבים שנמשכים גם כיום.

שיעור ההתאבדויות בקרב האבוריג'ינים עלה באופן דרמטי בשלושים השנים האחרונות. מצב זה מצביע על אתגרים מורכבים בתחום הביטחון האישי והבריאות הנפשית בקהילות אלו הנובעת ממספר בעיות מתמשכות המאפיינות ילידים וכוללות:
1. היסטוריה תרבותית וחברתית: ההיסטוריה של דיכוי, נישול מהקרקע, והרס תרבותי משפיעה על תחושת הזהות והערך העצמי של האבוריג'ינים.

2. בריאות נפשית: שיעורים גבוהים של דיכאון ומצוקה נפשית, הנובעים מהתמודדות עם טראומות היסטוריות ואישיות.

3. חוסר ביטחון תזונתי וכלכלי: הכנסות נמוכות ואבטלה תורמים לחוסר ביטחון תזונתי, מה שמוביל למצוקה נוספת.

4. חוסר נגישות לשירותי בריאות מותאמים תרבותית: מחסור בשירותי בריאות נפשית מותאמים תרבותית ובצוות רפואי מקומי ונשי.

5. לחץ חברתי ומשפחתי: לחצים חברתיים ומשפחתיים להתמודד עם ציפיות מסורתיות ומודרניות בו זמנית.
(קניון, 2019; Westerman & Sheridan, 2020)

מודלים לצמצום אי בטחון אישי:
כיום, נעשים מאמצים מצד ממשלת אוסטרליה וארגונים שונים לשיקום מעמד הקהילות הילידיות, בין השאר על ידי החזרת אדמות, הכרה בזכויות התרבותיות שלהן, ותמיכה במאמצים לשמר שפות וידע מסורתי. למרות השינויים הרבים שעברו, הקהילות האבוריג'יניות ממשיכות לשמר את תרבותן הייחודית ולפעול לחיזוק הזהות והמסורת שלהן בחברה האוסטרלית המודרנית באמצעות:
1. חיזוק זהות תרבותית: תוכניות המדגישות המשכיות תרבותית ומחזקות את הזהות האבוריג'ינית. למשל, פסיכולוגים ומטפלים משתמשים בטכניקת סיפורי מעשיות עם קשישים אבוריג'ינים כדי להבין את צרכיהם הייחודיים ולטפל בבעיות נפשיות. שיטה זו מאפשרת גישה עקיפה ומכבדת יותר לנושאים רגישים.

2. שיתוף פעולה בין-קהילתי: פסיכולוגים ומטפלים אבוריג'ינים יוצרים קשרים עם קהילות אחרות לשיתוף ידע וניסיון.

3. שימוש בפולחנים מסורתיים: חיזוק תחושת השייכות והזהות באמצעות טקסים ומנהגים עתיקים. למשל, קשרי עור-שיטה מורכבת לציון קשרי משפחה, המשמשת כבסיס לפגישות ייעוץ המכבדת את המבנה החברתי המסורתי של הקהילות האבוריג'יניות.

4. טיפול מותאם- מטפלים מנסים להתמודד עם הקונוטציות הקולוניאליות של הפסיכולוגיה המערבית על ידי אימוץ גישות המכבדות את התרבות והמסורת האבוריג'ינית. זאת במטרה לבנות אמון ולהפחית את תחושת הניכור מהטיפול הפסיכולוגי

גישות אלו מכוונות לחיזוק החוסן הנפשי, תחושת השייכות והגאווה התרבותית, במטרה לשפר את הביטחון האישי ולהפחית את שיעורי ההתאבדות בקרב האבוריג'ינים.
(Hatcher & Coupe 2017)

<u>המודלים הנלמדים - סיכום המקרים מהעולם</u>
ניתן לזהות מספר מודלים ואסטרטגיות לשיפור תחושת הביטחון האישי בקרב קהילות ילידיות:

מודל חיזוק הזהות התרבותית:
1. שימור שפה ומסורות: תוכניות לשימור וחיזוק השפות והמסורות הילידיות.
2. חינוך דו-תרבותי: שילוב ידע מסורתי עם חינוך מערבי בבתי ספר.
3. טקסים ופולחנים: עידוד קיום טקסים מסורתיים לחיזוק תחושת השייכות.

מודל העצמה קהילתית:
1. פיתוח מנהיגות מקומית: הכשרת מנהיגים מתוך הקהילה.
2. יוזמות כלכליות קהילתיות: עידוד עסקים בבעלות ילידית ופרויקטים כלכליים קהילתיים.
3. מעורבות בקבלת החלטות: שיתוף נציגי הקהילה בתהליכי קבלת החלטות ברמה המקומית והלאומית.

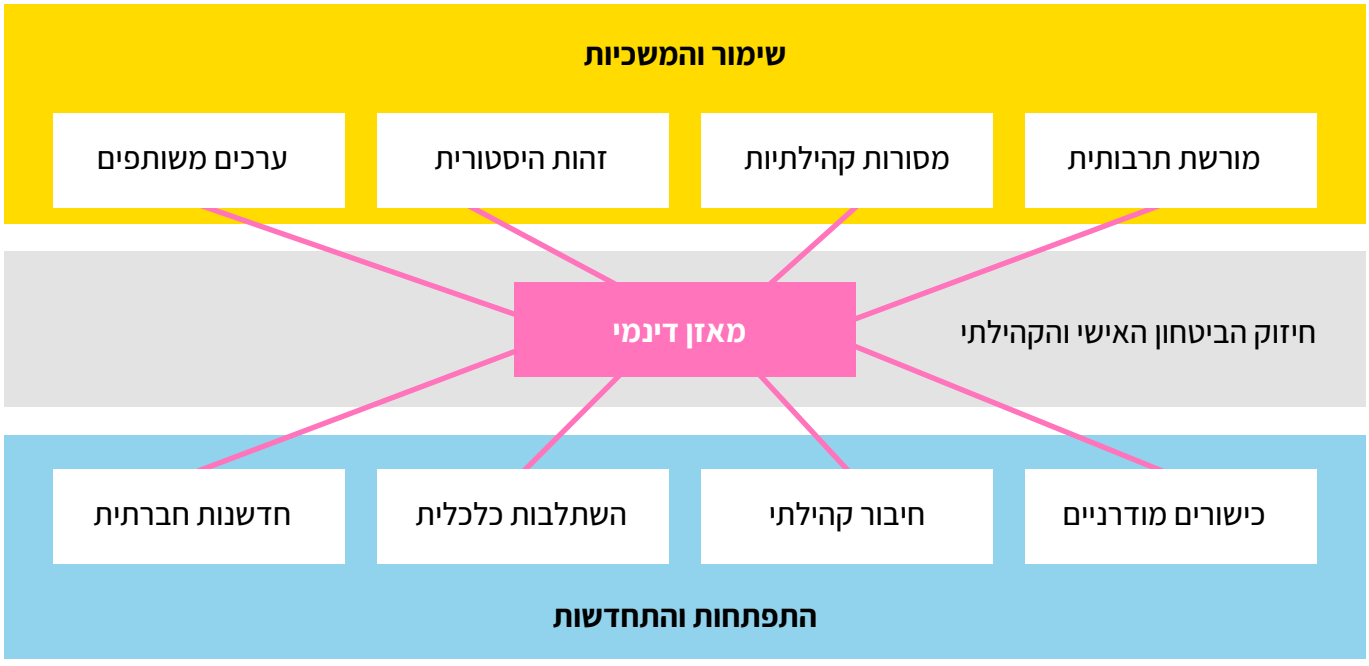
מודל טיפול נפשי מותאם תרבותית:
1. שילוב שיטות ריפוי מסורתיות: הכרה ושילוב של שיטות ריפוי מסורתיות בטיפול הנפשי.
2. הכשרת מטפלים מהקהילה: עידוד והכשרה של אנשי מקצוע בתחום בריאות הנפש מתוך הקהילה.
3. גישות טיפוליות הוליסטיות: פיתוח גישות טיפוליות המשלבות היבטים רוחניים ותרבותיים.

מודל חיזוק הקשר לאדמה ולטבע:
1. תוכניות ניהול משאבים טבעיים: שיתוף הקהילות בניהול ושימור משאבי הטבע המסורתיים.
2. חינוך סביבתי: תוכניות המשלבות ידע מסורתי עם מדע מודרני בנושאי סביבה.
3. זכויות קרקע: מאבק להכרה בזכויות הקרקע המסורתיות של הקהילות הילידיות.

מודל גישור בין-תרבותי:
1. תוכניות חינוך הדדיות: יצירת הזדמנויות למפגש ולמידה הדדית בין הקהילה הילידית לחברה הכללית.
2. הכשרת אנשי מקצוע: הכשרת אנשי מקצוע בתחומי הבריאות, החינוך והרווחה בנושאי רגישות תרבותית.
3. קמפיינים תקשורתיים: יצירת מודעות ציבורית לתרבות ולאתגרים של הקהילות הילידיות.

מודל פיתוח כישורי חיים:
1. תוכניות מנטורינג: חיבור בין צעירים לבין מבוגרים מצליחים מהקהילה.
2. הכשרות מקצועיות: פיתוח תוכניות הכשרה מקצועית המותאמות לצרכי הקהילה.
3. פיתוח מיומנויות רכות: תוכניות לפיתוח מיומנויות כמו תקשורת, פתרון בעיות וניהול קונפליקטים.
מודלים אלו מדגישים את החשיבות של גישה הוליסטית, המכבדת את התרבות והמסורת הילידית תוך התאמה לאתגרי העולם המודרני. הם מכוונים לחיזוק תחושת הזהות, הקהילתיות והמסוגלות האישית, שהם מרכיבים חיוניים בבניית ביטחון אישי.

תרשים שממחיש את האיזון העדין הזה בין שימור לקדמה בהקשר של חיזוק קהילות:

התרשים מציג מודל המדגיש את האיזון העדין בין שני צירים מרכזיים:
בצד הימני - שימור והמשכיות: מורשת תרבותית,- מסורות קהילתיות, זהות היסטורית וערכים משותפים. בצד השמאלי - התפתחות והתחדשות: כישורים מודרניים, חיבור בין-קהילתי, השתלבות כלכלית וחדשנות חברתית. במרכז התרשים נמצא "מאזן דינמי" המייצג את נקודת האיזון המיטבית בין שני הצירים. הרעיון המרכזי הוא שחיזוק הביטחון האישי והקהילתי מושג דרך: שמירה על הזהות והמורשת הייחודית, פיתוח יכולות וקשרים חדשים, יצירת איזון בריא בין השניים. את המאזן הדינמי בין שני הרכיבים יש לנהל, בתנועה ובקצב מותאמים ומשתנים.

פרקי ממצאים

המשגה, מאפיינים וביטויים

המשגה

על בסיס ממצאי המחקר עולה ההגדרה הבאה:
אי-ביטחון אישי, הוא מצב סובייקטיבי וחברתי בו הפרט חש כי אינו מוגן בגופו וברכושו, אינו יכול לנהל שגרת חיים רגילה ללא חשש, ומתקשה לבטוח בהגנה הניתנת לו.

אי-ביטחון אישי מייצג את חוויית היעדר הביטחון במרחב הפרטי והציבורי, ומתאפיין בשלושה רכיבים מרכזיים:
- פחד מתמשך מפגיעה ישירה או עקיפה
תחושת איום קיומי מכלי נשק, פריצות לבית או סכסוכים משפחתיים, היוצרת דחק ותחושה של חשיפה תמידית לסכנה.

- חוסר יכולת לשמור על שגרה ותנועה חופשית
הימנעות מלצאת לבד או להגיע למרחבים מסוימים כמו רחוב, בתי קפה, תחבורה ציבורית, מתוך חשש לפגיעה פיזית או נפשית.

- תחושת חוסר שליטה וחוסר אמון במערכות
תחושת חוסר יעילות מוסדית של המערכות המתקשות לספק לפרט את הדרוש לו ולהגן עליו בסביבת מגוריו.

מאפיינים של תחושת אי בטחון אישי בנגב

- **תופעה מורכבת ורבת ממדים** הן מבחינת הגורמים, הן מבחינת המופעים והן מבחינת ההשלכות. המשמעות היא כי הטיפול לא יכול להיות בזירה אחת בלבד.

- תחושת אי הבטחון האישי עולה כמורכבת **משלש שכבות שונות** המתקיימות בד בבד:

- בתוך החברה הבדואית, אל מול החברה היהודית וכפועל יוצא ממלחמת חרבות ברזל.

- המוקד העיקרי בעיני חלק מהמרואיינים הוא לאו דווקא תחושתם בחברה הבדואית אלא מחוץ אליה, אל מול החברה היהודית.

- תחושת בטחון אישי נעוצה וכרוכה בגורמים רבים אך כיום בנגב **מצטמצמת בעיקר להיבטי אלימות ופשיעה**.

- **שוני בין הישובים** - ברהט עולה חשש גדול יותר מאשר במקומות האחרים והיא בעלת השפעה על שאר הישובים לחיוב ולשלילה.

- צפיפות בעיר מתוארת כמחריפה את הבעיה.

- תחושת הרגל ושייכות של הגרים ביישובים גורמת לתחושה נוחה יחסית להסתובב בהם.

- **רוב התושבים נורמטיביים וחפצי חיים אך ישנו חילחול גם לאחרים**. פשעים חמורים מאפיינים אחוזים קטנים מהחברה הבדואית. יחד עם זאת קיימת חדירה של תרבות הכוללת שימוש בנשק (גם כספורט/ביטוי שמחה ועוצמה) ואימוץ מודלים לחיקוי שאינם מטיבים גם בקרב אוכלוסייה רחבה יותר. עולות השפעות של חשיפה למדיה ממדינות ערב אחרות

- **כולם מושפעים.** הפגיעה והחשש מפגיעה מתוארות כרלוונטיות לכל תושב בחברה הבדואית בנגב, בכל גיל ובכל מעמד. עובדי ציבור, חינוך ומטפלים חווים את הקשיים באופן כפול ובשני הכובעים- כאזרחים וכאנשי מקצוע.

- **מחסור במעני פנאי**. חוסר במענים שנותנים תוכן ומענה לפנאי כאלטרנטיבה לאלימות.
השקעה בעבר בחודשים הללו הניבה פירות.

ביטויים של תחושת אי בטחון אישי בנגב

כמויות גדולות של נשק בלתי חוקי המסתובב בחברה וירי

- ירי בשעות היום וחשש להיפגע כעובר אורח
- ירי בלילות כספורט
- ירי בחתונות- הפגנת עוצמה ולא מתוך שמחה
- החזקת נשקים יקרים כסמל סטטוס.

סכסוכי משפחות

- ריבים על אדמה ושטח
- ילדים קטנים שרבים בבית ספר והסכסוך עובר למשפחות שלהם וההפך
- לפעמים בטעות מישהו נקלע לסכסוך לא שלו ואז משפחה חדשה נכנסת למעגל הסכסוך
- טראומה בין דורית, סכסוכים שקשה מאוד לסיים
- חשש להיפגע מסכסוך שקשור למישהו מהמשפחה המורחבת.

חילחול של תרבות עבריינית למרחב הציבורי

- **דרישה לתשלומי פרוטקשיין** - באתרי בנייה ופיתוח, בעסקים ובמבני ציבור
- **מתיחות ודריכות** - תחושה שעניין פעוט יכול להפוך להסלים במהירות, חשש להיפגע במרחב ציבורי
- **מרחבים ציבוריים לא בטוחים** - ישנם אזורים המועדים לפורענות, שתייה והתנהגות לא נורמטיבית במרחב הציבורי, בהעדר מקומות בילוי ייעודיים.

הגדרת זירות מרכזיות

חינוך וצעירים

משתתפי המחקר: מנהלי בתי ספר, מפקחים במערכת החינוך ובחינוך הלא פורמלי, תושבים

מהם הגורמים לתחושת אי הבטחון האישי בעיניהם של אנשי חינוך בכירים בחברה הבדואית בנגב?

- **הריסת בתים כגורם מרכזי** - הרס ממוקד של בתים, לרבות של תלמידים, מייצר פחד חוזר ונשנה מפינוי־כפוי וחוסר וודאות לגבי קורת גג ובטחון כלכלי־משפחתי.

- **העדר תשתיות ופגיעה בחיי היום־יום** - כבישים לא סלולים, אי אספקת מים וחשמל ואי־נגישות שירותים בסיסיים משקפים מסר של הזנחה ומחדירים לחיים היומיומיים ולתלמידים תחושת חוסר יציבות מתמידה.

- **גזענות ואדישות ממשלתית** - אמירות פוליטיקאים שנחוות כגזעניות וחוסר אכפתיות כלפי היישובים הבדואים מגבירות תחושת הדרה ושקיפות חברתית בקרב תושבים לרבות צוותי החינוך.

- **אי־אמון במוסדות האכיפה** - תחושת שמשטרת ישראל לא רוצה לפתור את המצב, אינה מגיעה בזמן, אינה חוקרת אירועי ירי, מה שיוצר תחושת "מערב פרוע" שבה כל אחד צריך להגן על עצמו בעצמו המחלחלת לבתי הספר.

- **אלימות שגרתית וקטטות** - אירועי ירי תכופים, סכסוכים שבטיים וקטטות ברחובות משבשים את שגרת החיים והחינוך וגורמים לתחושת סכנה מתמדת.

- **חשיפה כפולה למלחמה** - בנוסף לאלימות המקומית, הילדים נחשפים גם לאזעקות וטילים במסגרת המלחמה, מה שמעצים את תחושת הפגיעה וחוסר הוודאות.

איך מרגיש הצעיר הבדואי?

- **תחושת הדרה וחוסר שייכות:** החוויה המתוארת: "הבדואים הם החצר האחורית" , שקופים.

- **חוסר אמון ברשויות ובמוסדות המדינה:** הוא לא מאמין למשטרה או לממשלה ומרגיש שאין מי שישמור עליו.

- **ייאוש וחוסר אופק:** התחושה היא "מוות קליני" של התקווה; הוא חש שאין לו כיוון לבנות בית או חיים בסביבה שתעמוד לצידו.

- **מצוקה נפשית ותגובות גופניות:** התמודדות יומיומית עם לחץ וחרדה מובילה לירידת ערך עצמי, קשיי שינה של ילדים, עלייה במשקל.

- **חשיפה מתמדת לסכנה:** ילדים גדלים בהרגשה שמרחב המרחב הציבורי מסוכן ללא הגנה אמיתית.

"אני גר ביישוב מוכר אבל אין בו בית אחד שמחובר לחשמל ומים. כשיש גשם התלמידים לא מגיעים לבית הספר. על איזה ביטחון אישי התלמידים האלה יגדלו? איך הם יגדלו על אהבת ישראל?" (מנהל בית ספר).

" אתה מרגיש שלא אוהבים אותך ואז אתה לא אוהב אף אחד. המדינה היהודית והדמוקרטית זה נכון אבל לא לבדואים. כדי לייצר צעיר בדואי עם אופק צריך לתת לו הרגשה של שייכות ללא תנאים. שהילד שלי יהיה כמו כל שאר הילדים בעולם ,ילד שדואגים לו ואוהבים אותו. ילד לא מועסק הוא ילד שמעסיק אותך" (מפקח בתחום החינוך).

ההשלכות של תחושות הצעירים בחברה הבדואית

- **פגיעה בתפקוד הלימודי והחברתי:** החרדה, הפגיעה בשינה והמתח המתמיד פוגעים בריכוז, ביציאה לבתי הספר ובאינטראקציה עם מורים ותלמידים אחרים.

- **נטישה וחיפוש אופק חיצוני:** רבים מהצעירים בוחרים ללמוד בחו"ל ומסרבים להתגייס למשטרה או לצה"ל, כי אין להם אמון במוסדות.

- **הבעת כעס ותסכול בפעולות יומיומיות:** הדור הצעיר נוטה להתבטא בהתנהגות לא הולמת בכבישים ובשטחים הציבורים, חש רגשות כעס ומחאה על היעדר פתרון.

- **נטייה לאלימות ואיסוף נשק:** התגוננות עצמית נרכשת באמצעות רכישת נשק אישי, במקום סיוע ממשלתי ואכיפת החוק.

- **סיכון לשליטה של ארגוני פשע:** חוסר מעש וייאוש בקרב צעירים מייצרים "שטחים ריקים" חברתיים שאליהם עלולים להיכנס חברי פשע וארגונים פליליים.

השילוב של תחושת פגיעה, ייאוש וחוסר תקווה יוצר דור צעיר בדואי שמרגיש מנותק מהמדינה ומהחברה, ושתחושת אי הביטחון האישי אצלו מובילה למעגלי כעס, אלימות ואף לנטישה של מסלולי אזרחיות בריאים.

<u>זירת האכיפה</u>

משתתפי המחקר: נציגי משטרה, הרשות לביטחון קהילתי, פרקליטות ותושבים

מהם ביטוי האלימות בעיר בעיניהם של אנשי אכיפה ומשטרה?

- נשק לא חוקי, ירי.

- הבעיה היא בעיקר בלילות, ביום יום אפשר לראות ברהט תושבים יהודים מיישובי הסביבה שבאים לקניות אבל בבוקר מוצאים קליעים.

- יש מקומות ספציפיים שהרשות לביטחון קהילתי ברהט מיפתה ועוקבת אחריהם בשוטף כמו השוק או מאחורי המתנ"ס.

- אין מקומות בילוי או מפגש, לפעמים אנשים שותים ברכבים כי אין להם לאן לצאת או שותים בבתי קברות בחנייה

- הביטחון הוא גם צורך כלכלי. יש כאלה שלא יתנו לילד ללכת למכולת בשעות הערב.

תקופות מועדות לפורענות - באוגוסט עד נובמבר יש את עיקר הבעיה, בקיץ, בשעות שאנשים במרחב הציבורי, חתונות, חופשות.

<u>אתגרי המשטרה:</u>

היעדר שיתוף פעולה מצד התושבים - נמנעים מלדווח, לתת עדות, מטשטשים ראיות (שוטפים כתמי דם ומעלימים מצלמות) מתוך נאמנות למשפחה שלהם וחשש שלא יקבלו גב מהמשטרה.

המתח מול מערכת המשפט הבדואי - חלק מהסכסוכים נפתרים שם, נחוות כדרך מקובלת יותר מסורתית לפתרון בעיות.

סיכון גבוה והעדר מיגון מספק לשוטרים - השוטרים עובדים תחת סיכון גבוה, במיגון חסר.

"כששוטר יוצא אחרי מבוקש בשטחים הוא ממוגן כולו לשוטר ברהט יש אקדח אישי וזהו. קרה שנכנסתי להפריד בין קטטות לבד, ירו עליי ועל האוטו"

מחסור בשוטרים - לא מצליחים למצוא שוטרים ופקחים. "יש כאן מקום לעוד 100 שוטרים לעבוד".

אין הטבות לשוטרים - אין הקלה והטבה או הטבות לשוטר לעבוד בחברה הערבית

"שוטר אומר לעצמו אני משוגע? אני אעבוד בתחנה אחרת".

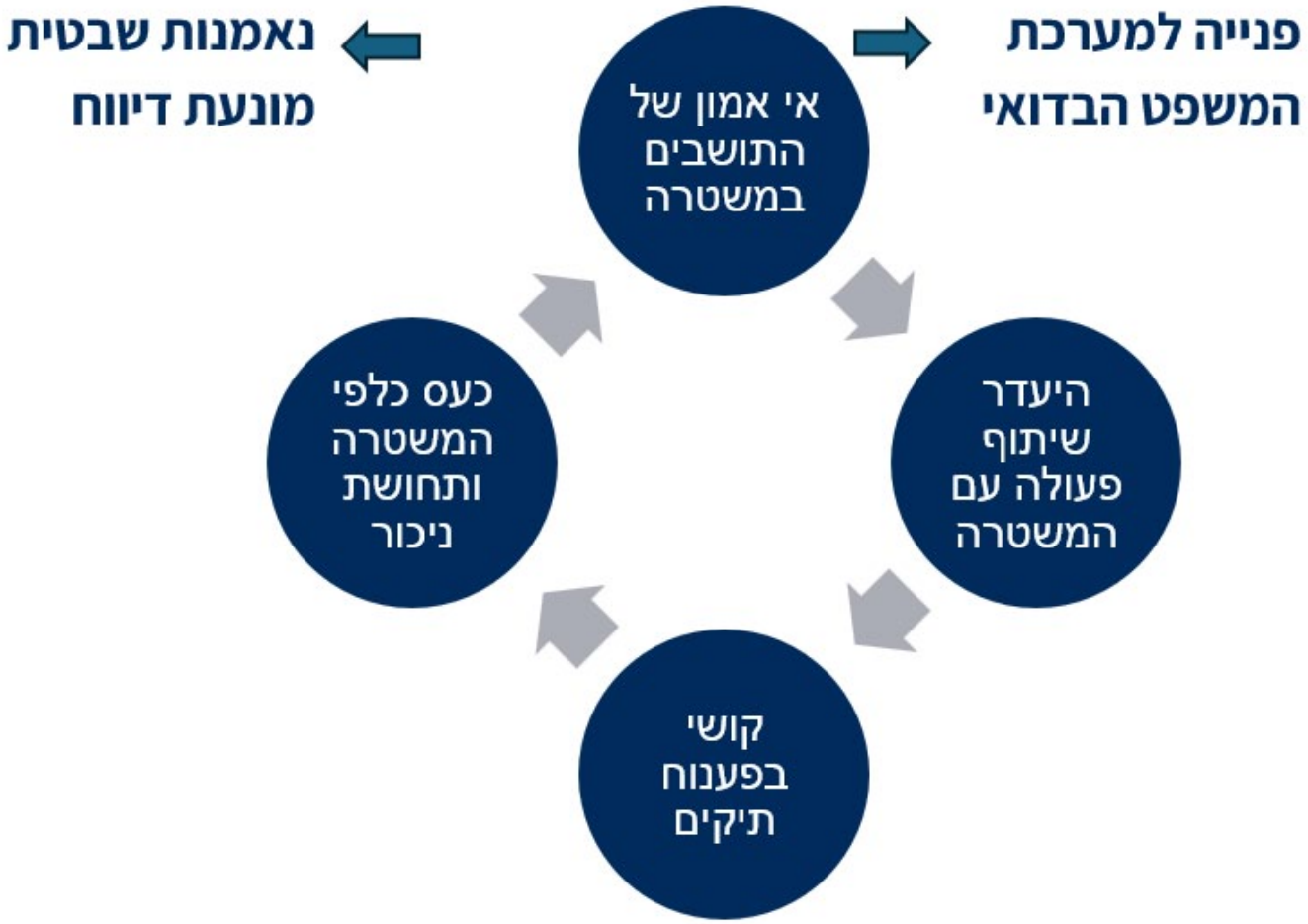
(כמעט) רק שוטרים יהודים עובדים ברהט - יש רק שוטרת אחת דוברת ערבית בתחנת רהט וגם היא במקור מהצפון.

אתגר השפה - אין חוקרים דוברי ערבית בתחנת רהט. נפגע העבירה שמגיע למשטרה אין מי שיקבל אותו בשפה שלו.

איך התושבים חווים את המשטרה?

"רוצים אבל לא מקבלים את מה שהם רוצים כי לא משתפים איתם פעולה" .

"אזרחים צופרים ועושים לי לייק עם הידיים כשרואים אותי נוסע בעיר עם ניידת המשטרה ואחרים זורקים עליי אבנים, יש כאן רגשות מעורבים"

איך התושבים חווים את המשטרה?

- חוסר אמון
- אכזבה
- ציפייה
- רגשות מעורבים
- המצאות משטרה מקושרת גם להריסת בתים ומייצרת פחד
- תחושה של תושבים שהמשטרה מטפלת בצורה חמורה יותר באלימות בתוך המשפחה מאשר באלימות במרחב הציבורי.

"את המשטרה רואים בעיקר אחרי שכבר קרתה הבעיה. הם באים אומרים שיבדקו אבל אף פעם לא שמעתי שתפסו מישהו. למשל באירוע בחג של המשפחה נכנס מישהו וירה מסביב במשפחת אבו אריש. המשטרה באה סגרה את הכביש ואמרה שהיא לא הצליחה לתפוס אף אחד וזה היה ברמלה, יש שם מצלמות והיו להם מספרי רכב ועדיין הם אמרו שהם לא תפסו, שהם לא מצליחים. איך זה?" (א, תושב חורה בן 22)

"המשטרה אין לה סיכוי לפתור את הבעיה. המשפחות גם לא מקבלות את זה שהמשטרה תפתור. אם מישהו בכלא ויש במשפחה 40 אחרים זה לא פותר לכן הפתרון זה לתווך בין המשפחות וככה להגיע להסכם . כל הבדואים יגידו ככה ,הבדואים לא רוצים את המשטרה והם גם רואים שהמשטרה זה לא מעניין אותה, הם מעדיפים שהמשטרה לא תיכנס הם לא מאמינים ביכולת שלה, לא בטוחים שזאת הדרך הטובה ביותר (ג, תושב חורה בן 21)

מורכבות התופעה

- תופעה הנוגעת במגוון רחב של זרועות וממשקים, אכיפה לבדה לא מספיקה, נדרשת התכוננות ציבורית של כל המוסדות.
- נדרשת השקעה בחינוך, מענים בגיל צעיר. הסמכות ההורית נחלשה.
- נדרשת בניית מודלים חיוביים בתוך הקהילה,

"ילדים לא מבינים את המחירים של הדמויות האלה שיש להם אריה בחצר וכלי נשק".

- השפעת רשתות חברתיות -

"היום אמירה אחת בטיקטוק משפיעה יותר מאיש דת שמדבר".

- קבלה חברתית להסתובב עם נשק, אתגר של הברחות נשק וסמים ממצרים מחברון שבסמוך.
- צריך תעסוקה ,פרנסה למי שלא הולך לאקדמיה. מסגרות המשך לצעירים.

מה יכול לחזק את תחושת הביטחון של התושבים?

- לדבר איתם, לשקף להם, לזמן אותם, להנגיש להם מידע

- העדר מצלמות ברהט- סוגייה מורכבת פוליטית. "הלוואי שהיה כזה מהלך בכל העיר ושכל אזרח היה יכול להיכנס ולראות את המצלמות"

- מכפילי כוח - ככל שיש יותר נוכחות של סיירות מתנדבים, שיטור עירוני, משטרה, סיירות הורים, וגם נוכחות נשית זה עוזר.

- דרוש מענה במשטרה של דוברי ערבית, מרחב פיזי מותאם במשטרה מופרד לגברים ונשים, מכובד ופרטי למי שבא להתלונן וליווי עוס בתחנה.

- נוכחות במוקדי חיכוך חשובה, לאחרונה סומנו מחוללי פשיעה והייתה הצלחה בפיצוח פשעים.

- יותר שוטרים מהחברה הבדואית בתחנה

- עידוד דיווח אנונימי למשטרה.

- יותר ניידות סיור. ברהט יש רק שתי ניידות סיור במשמרת אותה כמות כמו בקרית מלאכי למשל שבה אין יריות.

- מערכת לזיהוי ירי (עובדים על זה מערכת טכנולוגית של קרן גלובל).

- מערך לחסרי מעש, המערך העירוני לא מספיק (לאחרונה הם עברו למרכז הצעירים)

קיימת דואליות ביחס למשטרה: התושבים מחד, מצפים להתערבותה והגנתה ומאידך חשים חוסר אמון ביכולתה וברצונה לפעול ומסתייגים משיתוף פעולה איתה. מצד המשטרה, המחסור בשוטרים דוברי ערבית יחד עם סיכוני שטח גבוהים מחלישים את יכולת האכיפה. יוזמות קהילתיות כמו סיירות הורים ומתנדבים מסייעות במעט.

זירת הרווחה

משתתפי המחקר: עו"סים, עובדי רווחה, פסיכולוגים, ותושבים

- בהעדר ביטחון אישי בסיסי היכולת להפנות משאבים לאתגרי החיים האחרים מצטמצמת כגון הורות מיטיבה, תעסוקה והתפתחות אישית.

- תשתיות לקויות, גם בישובים המוסדרים, משפיעות על חיי היומיום ובעלות אפקט מצטבר משמעותי על היכולת לנוע במרחב, ללמוד, להתפרנס,

- הריסת בתים הוחמרה משמעותית לאחרונה, בעיני תושבים. חשש תמידי מהריסת הבית או חלקים ממנו

- מערער את תחושת הבטחון הבסיסית.

- התוצאה של אי בטחון אישי: השפעה במגוון מעגלים בדגש על: הפרט, המשפחה, הקהילה והמדינה.

ההשפעה של אי הבטחון האישי בארבעת המעגלים:

הפרט: חשש לצאת מפתח הבית, גם כמה מטרים, בשעות הערב מחשש לפגיעה מצעירים אלימים שמסתובבים.

- בהעדר תשתית חשמל יציבה בישובים - לא ניתן ללמוד או לעבוד מהבית, הפסקות חשמל ממושכות בבתי הספר.
- תשתית תחבורתית חסרה, תחנות רחוקות ולא מוארות, גורמת לחשיפה לסכנות בהליכה ברגל או להימנעות.
- נדרשת יכולת ויסות רגשי גבוהה, פיתוח עמידות ,הפניית משאבים רגשיים ובניית חוסן גבוהים.

המשפחה:

פגיעה בסמכות ההורית - מחד מודלים הוריים מסורתיים לא מותאמים לאתגרים הנוכחיים, מאידך מחסור בכלים ובאימוץ מודלים חדשים גורם לחוסר עקביות בחינוך, בנוסף, מעורבות נמוכה של אבות בגידול הילדים, אימהות וסבתות עובדות. התוצאה: הורות במצוקה, "מעגל לחץ" שבו ההורים מתקשים לשמור על יציבות רגשית ומעשית, מה שמחליש את בסיס התמיכה המשפחתית והפיקוח ובסופו של דבר מתורגם לתחושת חוסר ביטחון גם בקרב הילדים

הקהילה: היעדר תמיכה והכשרה קהילתית: מיעוט סדנאות הורות מותירות הורים ללא כלים פרקטיים להתמודדות עם לחץ, ניהול גבולות ויצירת רשת תמיכה חברתית. מחסור במסגרות פנאי וחינוך בלתי פורמלי, במיוחד בחודשי הקיץ. ברמדאן - שוטטות צעירים עד לשעות הבוקר חושפות צעירים וילדים לפגיעות מיניות ולתאונות דרכים.

המדינה: העדר מיגון בימי המלחמה, אנשים מסתתרים מתחת לגשרים, מיגוניות שנרכשו נהרסו, תחושה שאין לאן לברוח בשעות ירי טילים.

פגיעה והחלשה רב־ממדית מתבטאות בצמצום האפשרויות העומדות בפני הפרט ובפגיעה ביכולתם של המשפחה והקהילה לשמש עוגני תמיכה. תהליך זה פועל כמעגל סיבתי ומסובב: הפגיעה הרב־ממדית מעצימה את תחושת אי-הבטחון הבסיסית ,גם אל מול איומים מבחוץ בשל העדר מיגון, ותחושת אי-הבטחון הזו בתורה מרחיבה ומעמיקה את ההשפעות על המשפחה והקהילה

זירת הנהגה מקומית

משתתפי המחקר: נציגי מועצות מקומיות, נציגים ומובילים חברתים ודתיים

מקורות עיקריים שמסבירים את תופעת חוסר הבטחון בחברה:

- **חשש מהריסת הבית** - במחסור בקרקעות / אי הסדרה – הרבה תושבים חיים על קרקע שיש להם עליה בעלות היסטורית אך מבחינת המדינה היא קרקע בלתי חוקית. התוצאה היא חיים בפחד וחשש מתמיד שהבית יהרס. כשבתים נהרסים אין פתרון חלופי, גם לא זמני שמסופק. על רקע תביעות לבעלות על הקרקע, מתפתחים גם סכסוכים בין המשפחות כאשר מוקם בית ספר או גן, התובעים בעלות על הקרקע מתערבים במינויים מקצועים ומפעילים אלימות כדי שיעסיקו את קרוביהם גם כאשר אינם עונים על דרישות התפקיד.

- **קונפליקט זהותי** - המצב הבטחוני והקונפליקט המחמיר והמתמשך בין העם הפלשתיני והאומה הערבית לבין העם היהודי וישראל מייצר תחושה של התושבים הבדואים של כפל זהויות- גם בצד של המדינה וגם בצד של האומה הערבית. חשש להביע תמיכה במדינות ערב.

- **התרחקות מערכי המסורת** – להתערבות השבטית יש ערך כלכלי ובטחוני. התפרקותו מייצרת ואקום. ניתקו את התושבים מהמסורות שלהם- מעבר לבניינים גבוהים רחוק מהאדמה, הפסקת מקורות פרנסה מסורתים כמו חקלאות ללא חלופות מתאימות. "תפרו לבדואים חליפה שלא מתאימה להם". ביישובים הלא מוסדרים יש מחויבות גדולה יותר למשפחה ולחמולה ויש כבוד למסורת ולמנהגים דבר שמבטיח כבוד לאחרים והמנעות מהתנהגות חריגה מהנורמות החברתיות.

- **העדר מיגון** - בתים לא ממוגנים בזמן מלחמה – אין לאזרח הבדואי מיגון בעידן של מלחמות. אי מתן היתרי בנייה, גם ביישובים שקיבלו הכרה, מונע מהתושבים בניית ממ"דים.

ביטויים בשטח לתחושת אי הבטחון:

- הפשיעה מאוד עלתה. כל יום יש הרוגים וסכסוכים על רקע של נקמה.
- אנשים פוחדים שאם הילד יצר מהבית/הכפר זה יוביל לעימותים וסכסוכים בין משפחות.
- המשטרה לא אוספת נשק בלתי חוקי .
- תחושות ניכור מהמדינה

תפקידה של ההנהגה מקומית בהקשר לביטחון האישי

ועדות סולחה ישוביות - דוגמא: ועדת הסולחה בערערה הוקמה בהתנדבות על ידי מנהיגים מקומיים, נבחרו ועדים מכל המשפחות, אנשים שיש להם ידע בחוקים הבדואים. בשונה מהמשטרה, הועדה פונה ביוזמתה כשמתעוררת בעיה ולעיתים חבריה הם הראשונים שמגיעים בעת הצורך. יש שיתוף פעולה הדדי עם המשטרה. יש לוועדה דרישה מהמשטרה לאסוף את הנשק הלא חוקי ולא לשחרר בקלות מי שנעצר. סכסוכים רבים נפתרו בעקבות פעילות הועדה ויש רצון להרחיב אותה לכלל הנגב.

מפגשים עם צעירים - דמויות בולטות בקהילה מקיימות שיחות יזומות עם צעירים כדי לעודדם ללכת בכיוונים חיובים של השכלה ותעסוקה.

חיזוק הכוחות החיוביים - יש בחברה הבדואית ציבור גדול של אנשים טובים ונורמטיביים שצריך לחזק. שייחים, מורים, רופאים, מהנדסים שרוצים בחיים טובים ופוריים.

המשך תוכניות שנפסקו בשל המלחמה - מלחמת חרבות ברזל עצרה יוזמות מתוך החברה הבדואית בנושא דו קיום וחיזוק האוכלוסייה הבדואית בשיתוף עם נציגי הממשלה.

פתרונות מוצעים:

בטווח הארוך:

- פתרון לבעיית הקרקעות כבסיס לשיקום תחושת אי הבטחון האישי והחזרת אמון התושבים ברשויות.
- השקעה בפתיחת איזורי תעשייה, קידום מקצועי.
- קידום צעירים להשכלה גבוהה כולל מימון.

בטווח הקצר:

- פתרונות לשעות הפנאי של הצעירים – קבוצות כדורגל, תוכן והעשרה
- פתרונות צריכים להתקבל בשיתוף האוכלוסייה המקומית

מנהיגים קהילתיים בחברה הבדואית בנגב ממלאים תפקיד חשוב בהתמודדות עם תחושת חוסר הביטחון האישי. ועדות סולחה, מנהיגים מקומיים ודמויות חינוך פועלים לגישור סכסוכים ולטיפוח תקווה בקרב צעירים. לצד זאת נדרשים פתרונות מערכתיים בשיתוף עם המדינה. שילוב הנהגה מקומית בקידום צעדים ממשלתיים חיוני לשיקום האמון והביטחון.

מיפוי השלכות- אישיות, חברתיות, כלכליות

השלכות של אי בטחון אישי- הממד האישי

פיתוח טכניקות ודרכי התמודדות של התושבים כוללות:

מתרגלים למצב	הימנעות	היסחפות	הרחקה	התנהגות מותאמת וזהירה	תחושות כעס, תסכול, חשש	תגובות רגשיות והתנהגותיות
"לפני שנתיים הילדים שלי היו רצים הביתה כל פעם שהיו יריות ונכנסים היום לא. הם התרגלו, ואסור שזה יקרה, אסור לתת לתופעות של יריות בחתונות להמשיך, אסור לנרמל תופעות שליליות (ואחיד, רהט)	לא יוצאים בלילה	השפעות של צעירים ותושבים נורמטיבים	"זה קיים אך לא קשור אלי"	אחריות אישית להימנע ממצבים מעוררי התלקחות	*"אתה שומע דברים שאתה חושב עליהם לפני השינה ואתה שואל את עצמך באיזה עולם אנחנו חיים? אתה חושש שתיפגע גם כשאתה לא קשור בכלל". (ג', 21, חורה)*	עלייה באלימות במשפחה
	לא יושבים בבתי קפה			*"קרה לי מקרה שמישהו נטפל עליי סתם כי עמדתי בשכונה שלו. מישהו אחר במקומי היה עושה שם בעיה גדולה יותר ומתחיל בלגן ואתה אומר לעצמך "אל תעשה למשפחה שלך בעיות" זה מאוד תלוי בתגובה שלך בתוך סיטואציות" (ג', בן 21, חורה)*		מתח ועצבנות
	נשים נמנעות להסתובב לבד					הרטבה אצל ילדים

השלכות של אי בטחון אישי - הממד החברתי

ירידה בגיוס לצבא ולמשטרה	יציאה ללימודים בחו"ל	ניכור מהמדינה	חוסר ייצוג בקרב מקבלי ההחלטות	החלשה של חברה מוחלשת
אין ייצוג מספק של החברה הבדואית במשטרה	עזיבה של צעירים איכותיים	רוצים הכרה, חווים הדרה	מיעוט עובדים בדואים ברשות לפיתוח והתיישבות הבדואים	תחושת הישרדות, קושי להפנות משאבים לצמיחה והתקדמות
		תחושות קשות אל מול הממשלה ומוסדותיה	תחושת ניתוק וחוסר הלימה למה שקורה בשטח	
		מחשבות על עזיבה קבועה למדינה אחרת		

השלכות של אי בטחון אישי - הממד הכלכלי

פגיעה ביזמות עסקית והשקעות

- יזמים נמנעים מפתיחת עסקים חדשים מחשש לפגיעה פיזית ושורפי רכוש
- עסקים קיימים נפגעים ישירות – שריפות, ונדליזם וירי גורמים לנזקים ולעלויות שיקום גבוהות.
- תשלומי "פרוטקשן": מעסיקים משלמים כדי שתימנע פגיעה בעסקיהם, כולל במבני ציבור
- עלויות גבוהות לפתרון סכסוכים מסורתיים: משפחות משלמות סכומים גבוהים בעסקאות גישור.

זליגת צריכה והחלשות הכלכלה המקומית

- תושבים ממקדים את הצריכה בערים הסמוכות (בעיקר באר שבע) במקום ביישוב. מנגד, קריאה ממאי 25 ברשתות החברתיות: לחרם כלכלי של תושבים בדואים על עסקים בבעלות יהודים בבאר שבע, ובראשם השוק העירוני, מרכזים מסחריים ורשתות מוכרות.
- היעדר מקומות בילוי ופעילות מצומצמת מביאים את ההשקעות וההכנסות לצאת החוצה.
- פגיעה בצמיחה הכלכלית האזורית

השפעה על שוק העבודה וההכנסה

- משיכה ל"כסף קל" על פני עבודה סדורה
- עלייה באחוז חסרי המעש והצעירים המנותקים ממסגרות תעסוקה ופרנסה.
- "כלכלה שחורה", פגיעה במיסי המדינה.
- פגיעה באזורי תעסוקה כמו הסבן ברהט
- חשש מזליגת ההשפעות לאזורי תעסוקה כמו עידן הנגב

הון אנושי - חשש מעזיבת כישרונות

מחשבות על עזיבת היישוב או ההגירה לערים אחרות/למדינות אחרות פוגעות בשימור ההון האנושי ובהמשך פיתוח הכלכלה המקומית, בדגש על אקדמאים.

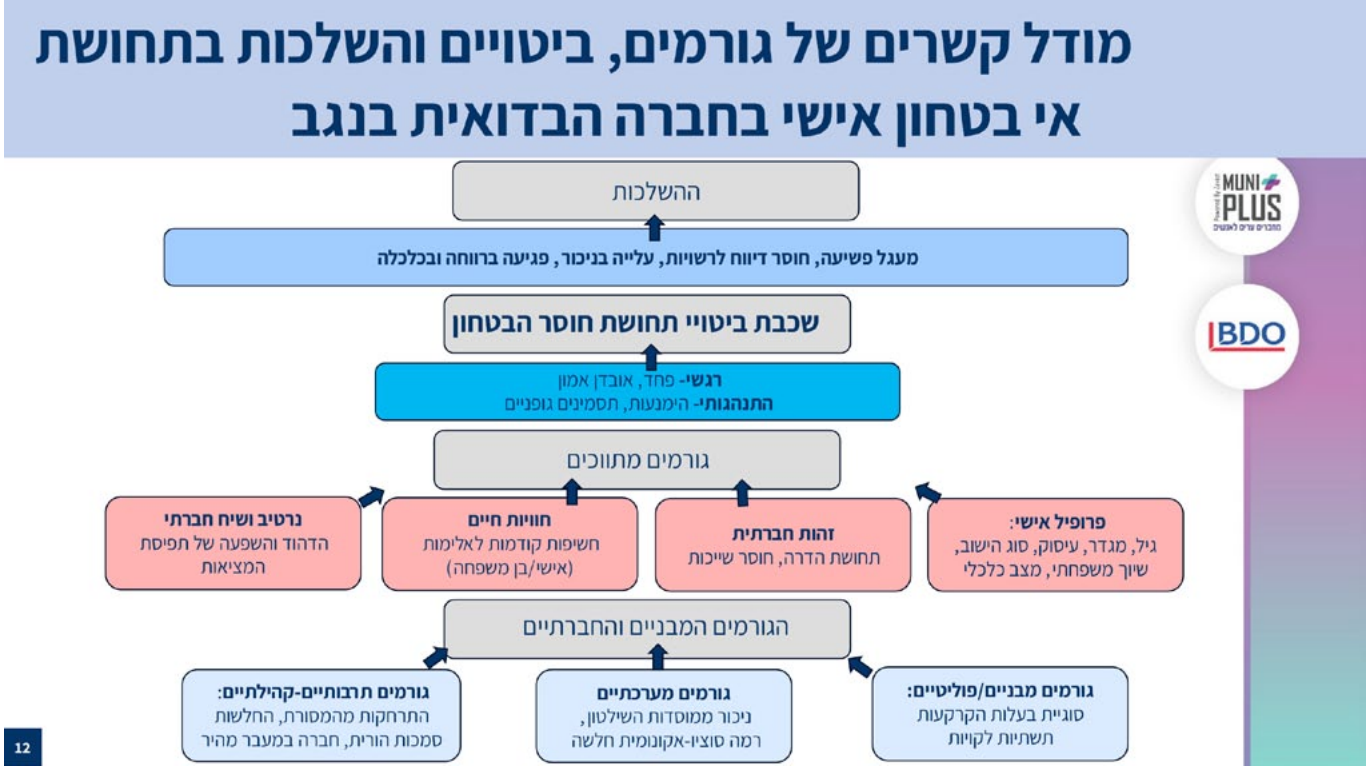
שחיקת הון חברתי ושיתופי פעולה כלכליים

- ירידה באמון במוסדות המדינה ופתרונות "פנים-קהילתיים" בתשלומי פיצויים גבוהים.
- סכסוכים משפחתיים מעמיקים פערים חברתיים וכלכליים: משפחות "לא מדברות" זו עם זו, מה שמקשה על שיתופי פעולה עסקיים ומונע מיזמים משותפים.

מודל קשרים בין גורמים, ביטויים והשלכות של אי בטחון אישי בנגב

מודל קשרים בין גורמים, ביטויים והשלכות של אי בטחון אישי בנגב

בהתבסס על הממצאים שהוצגו בדוח, ניתן להציע מודל קונספטואלי שיתאר את הקשרים בין הגורמים המבניים והחווייתיים לאי-ביטחון אישי בחברה הבדואית בנגב, את ביטויי התחושה הזו ואת השלכותיה. להלן הצעה למודל תיאורטי שיכול לשמש לצרכים מחקריים, מדיניתים ויישומיים:

- המודל מתאר את הקשרים בין הגורמים, הביטויים וההשלכות של תחושת חוסר ביטחון אישי בחברה הבדואית בנגב, והוא בנוי בארבע שכבות עיקריות:

- **בראש המודל – שכבת ההשלכות:** זוהי רמת הפגיעות שנובעת מהיעדר תחושת ביטחון, וכוללת תופעות כמו מעגל פשיעה מתרחב, חוסר דיווח לרשויות, פגיעה ברווחה הכלכלית, עלייה בנשירה ממסגרות חינוך ועוד.

- **במרכז – שכבת ביטויי תחושת חוסר הביטחון:** כאן מופיעים הביטויים הישירים של התחושה, הן במישור הרגשי (פחד, חרדה, אובדן אמון), והן במישור ההתנהגותי (הימנעות, הסתגרות).

- **הגורמים המתווכים** – כלומר, גורמים שמשפיעים על עוצמת התחושה או על האופן שבו היא נחווית ומתורגמת להתנהגות בפועל. אלו הגורמים שלא בהכרח יוצרים את הבעיה ישירות, אבל הם מתווכים את הדרך שבה הפרט או הקבוצה חווים את השפעתה. כלומר, הם "מתרגמים" גורמים חיצוניים לחוויה אישית סובייקטיבית. גורמים אלו כוללים: פרופיל אישי, זהות חברתית, חוויות חיים ואת הנרטיב והשיח הציבורי.

בבסיס - שכבת הגורמים המבניים והחברתיים: זוהי שכבת השורש, המהווה את הקרקע שעליה נוצרת תחושת חוסר הביטחון. היא כוללת תהליכים מערכתיים כמו הדרה היסטורית, חוסר נגישות לשירותים, עוני, ריבוי צעירים חסרי מעש, עיור בלתי מוסדר, תכנון מפלה, הריסת בתים והיחלשות של מנגנוני שליטה פנימיים.
באמצעות השילוב של שכבות אלו, המודל ממחיש כיצד תחושת חוסר הביטחון האישי אינה נובעת מגורם אחד, אלא נוצרת ומתעצבת מתוך מארג מורכב של תנאים, חוויות, תפיסות ונקודות מבט אישיות וחברתיות.

דיון

1. תחושת ביטחון אישי: לא רק פשיעה – גם אמון, זהות ותפיסת שייכות
ממצאי המחקר מחזקים את העמדה הרווחת בספרות, לפיה תחושת ביטחון אישי אינה תולדה ישירה של מספר מקרי הפשיעה, אלא נבנית מתוך מכלול רחב של גורמים – ביניהם אמון במוסדות, תחושת שליטה במרחב, ונגישות למשאבים המספקים הגנה. משתתפים רבים במחקר תיארו חוויה של חוסר ודאות, תחושת בדידות מערכתית, ותחושה שהמערכת אינה זמינה עבורם בעתות משבר. תחושות אלו מתיישבות עם ממצאים מחקריים קודמים בתחום הקרימינולוגיה החברתית, המצביעים על כך שחוויות של הזנחה או ניתוק ממסדי עלולות לפגוע בתחושת המוגנות, גם ללא איום ישיר.

בעיני רבים מהמשתתפים, אי-הביטחון לא נובע רק מחשש לאירוע אלים, אלא מהיעדר תחושת שייכות מלאה למדינה ולמרחב הציבורי. הם מבטאים תחושות של שקיפות, של היעדר הקשבה לצרכים הייחודיים שלהם, ולעיתים אף של ייאוש מחוסר האפשרות להשפיע על המציאות. יש לציין כי תחושות אלה משקפות חוויות סובייקטיביות משמעותיות, גם אם אינן נתמכות תמיד בנתונים אובייקטיביים של מדיניות. עם זאת, מנקודת מבט פסיכו-חברתית, לחוויה הנתפסת יש השפעה ניכרת על תחושת הביטחון בפועל, שכן היא משפיעה על דפוסי ההתנהגות, על הימנעות מהשתתפות אזרחית, ועל רמת האמון בין הפרט למוסדות.

2. הבדואים בנגב: מצב ייחודי של אתגרים רב-ממדיים
החברה הבדואית בנגב מתמודדת עם מכלול של אתגרים ייחודיים, בהם סוגיות הקשורות להכרה ביישובים, נגישות לשירותים ותשתיות, ותהליכי פיתוח שאינם תמיד נתפסים כמותאמים לצרכים הקהילתיים. ממצאי המחקר מצביעים על כך שרבים מהמשתתפים חשים כי הם מצויים במצב של חוסר שוויון הזדמנויות או "שקיפות מוסדית" – תחושה לפיה הקול שלהם אינו נשמע, או שהמדינה פועלת באופן שאינו לוקח בחשבון את מורכבות צרכיהם.

תחושות אלו מועצמות על רקע קונפליקטים מתמשכים בנושאים של תכנון ובנייה, חוסר ודאות משפטית סביב שאלת הבעלות על קרקעות, ותחושת חוסר יציבות הנובעת מהריסות בתים ואי-ודאות תכנונית. המשתתפים תיארו את מציאות חייהם ככזו שבה המדינה נוכחת בעיקר בהיבטים של פיקוח ואכיפה, אך נעדרת כאשר מדובר בזמינות לשירותי ביטחון, רווחה או חינוך. הקונפליקט הזה, הנתפס כמערכת יחסים בלתי סימטרית, מעמיק את תחושת הניכור והחשדנות כלפי המדינה, ומחליש את הלגיטימציה של מוסדותיה בקרב הקהילה. חשוב להדגיש כי חוויות אלו נמסרו מתוך נקודת מבט של התושבים עצמם, והן אינן בהכרח משקפות כוונה מדינתית, אלא את הפער בין המדיניות לבין תפיסתה בשטח.

3. מתווכים: מגדר, גיל וזהות חצויה
המחקר מדגיש את תפקידם של גורמים מתווכים – כלומר, נסיבות ומאפיינים המשפיעים על עוצמת ואופי תחושת אי-הביטחון. נשים, למשל, תיארו פחדים יומיומיים מפני פגיעות פיזית או מינית, לעיתים אף בתוך המרחב המשפחתי. תחושת היעדר מוגנות במרחב הפרטי והציבורי כאחד, יחד עם חוסר גישה למסגרות תמיכה נגישות, מחריפים את פגיעותן.

המרואיינות הדגישו כי החשש לא נוגע רק לאירועים חריגים, אלא למצב מתמשך של דריכות, שמכתיב את כללי ההתנהגות שלהן: שעות היציאה מהבית, הימנעות מהשתתפות במפגשים קהילתיים, ובחלק מהמקרים – גם שתיקה במצבי פגיעה, מתוך חוסר אמון שיקבלו תמיכה הולמת. גם גברים תיארו תחושת חוסר יציבות זהותית, שנובעת מהפער שבין הערכים המסורתיים לבין המציאות החברתית והכלכלית הנוכחית. זהות "חצויה" זו יוצרת תחושת ניכור כפולה – מצד החברה הסובבת ומצד הקהילה עצמה – ולעיתים מובילה לבחירה בפתרונות כוחניים או בהתרחקות מהמרחב האזרחי. הספרות האקדמית מזהה דפוסים אלה כמאפיינים של אוכלוסיות מוחלשות בתנאי שינוי חברתי מואץ, כאשר היעדר תחושת שייכות מחריף תחושת סיכון פסיכולוגי.

4. ההנהגה הקהילתית כגורם מסייע בהתמודדות עם תחושת אי בטחון

על רקע תחושת הניכור, היעדר השייכות והפערים מול מוסדות המדינה שתוארו לעיל, עולה מממצאי המחקר גם חשיבותה של הנהגה קהילתית פעילה, כמי שמספקת מענה חלקי למצבי סיכון וחוסר ודאות. ביישובים מסוימים, דמויות בולטות ויוזמות מקומיות – כגון ועדות סולחה או שיח יזום עם צעירים – ממלאות תפקיד של תיווך חברתי, שמסייע לשמור על הסדר ומספק תחושת השפעה קהילתית.

עם זאת, תפקידה של הנהגה זו נותר מוגבל, ולעיתים גם תלוי באותם מנגנונים לא פורמליים שאינם נגישים לכלל האוכלוסייה. תרומתה ניכרת במיוחד במצבים בהם מוסדות המדינה אינם נתפסים כזמינים או רלוונטיים, אך היא אינה יכולה להוות תחליף למדיניות מערכתית רחבה שתשיב את האמון, תספק שירותים בסיסיים ותתן מענה ייעודי לצרכים הרב-ממדיים של החברה הבדואית בנגב.

5. התאמת הפתרונות לאורח החיים הבדואי

ממצאי המחקר מצביעים על הצורך הקריטי בפיתוח פתרונות שמתכתבים עם אורח החיים, הערכים וההקשרים התרבותיים של החברה הבדואית. משתתפים רבים תיארו תחושת ניכור כלפי יוזמות ותכניות ממשלתיות אשר נתפסו כבלתי מותאמות – בין אם בהיבט הפיזי (כגון מעבר לבנייה רוויה המרוחקת מהטבע ומהמשק הביתי), ובין אם בהיבט החברתי (כגון עזיבת דפוסי פרנסה מסורתיים מבלי לספק חלופות רלוונטיות). כדי לחזק את תחושת השייכות ולשפר את הביטחון האישי, נדרש לא רק מענה תשתיתי או מוסדי, אלא גם שיתוף מעמיק של הקהילה עצמה בגיבוש הפתרונות. הספרות המחקרית מדגישה את החשיבות שבשילוב אוכלוסיות ייעודיות בתהליכי קבלת החלטות, כמרכיב מרכזי בבניית אמון, שיפור תחושת השייכות והגברת האפקטיביות של התערבויות חברתיות. שילוב הידע המקומי, ההעדפות התרבותיות והזהות הייחודית של החברה הבדואית בתהליכי תכנון – הוא תנאי מוקדם להצלחת כל התערבות ארוכת טווח.

6. המלצות למחקרי המשך

המחקר הנוכחי מציע בסיס להמשך חקירה הנדרשת כדי להעמיק את חקר התופעה ואת השלכותיה. בהמשך לממצאים האיכותניים, מומלץ לקיים מחקר כמותני רחב היקף שיבחן את תחושת הביטחון האישי בקרב אוכלוסיות בדואיות בנגב באמצעות סקר מובנה. הסקר יוכל למדוד מגוון היבטים של תחושת ביטחון – לרבות ביטחון במרחב הציבורי, בבית, בבתי ספר ובאינטראקציה עם מוסדות המדינה – תוך הצלבה עם משתנים כמו גיל, מגדר, סוג היישוב (מוסדר/לא מוסדר), השכלה, הכנסה, חשיפה לאירועי אלימות ועוד. מטרת מחקר כזה תהיה לזהות דפוסים סטטיסטיים, לבדוק הבדלים מובהקים בין תתי-קבוצות באוכלוסייה, ולאפשר כימות של עוצמת תחושת הביטחון ושל הקשרים בין גורמים.

עולה גם צורך במחקר מגדרי ייעודי שיבחן לעומק את חוויות הביטחון של נשים בדואיות, תוך ניתוח מרובד של יחסי מגדר, משפחה וקהילה, והבנת מקומם של שירותים חברתיים בתוך קונטקסט תרבותי שמרני. חשוב גם לפתח מחקרי פעולה יישומיים שיבחנו את האפקטיביות של יוזמות קהילתיות או ממסדיות לשיפור תחושת הביטחון – לרבות תפקידם של מתווכים תרבותיים, מנהיגי קהילה, או פורומים של שיח מקומי בין תושבים לרשויות.

תובנות מרכזיות במחקר

- **רכיבים מרכזיים** בתחושת אי הבטחון האישי בעיני תושבים מהחברה הבדואית בנגב:
  - מורכבות ביחסים אל מול המשטרה, חוסר אמון, תחושה של אזלת ידה של המשטרה בטיפול בגורמי הפשיעה וסחר בנשק לא חוקי.
  - סוגיית הסדרת הבעלות על הקרקעות המייצרת תחושת אי בטחון בסיסי

  - תחושת אפליה מצד מוסדות המדינה הבאה לידי ביטוי בעיני התושבים על ידי:
    - תשתיות לקויות
    - מחסור במסגרות לצעירים
    - מיגון בעת מלחמה

- **פתרונות בהיבטים שונים** - אמנם השיח על בטחון אישי מתמקד בהיבטי משטרה ואכיפה, הסדרת סוגיית הקרקעות והתשתיות החסרות, אך פתרונות של המצב כוללים גם רכיבים נוספים כולל התמודדות פנימה עם משבר הערכים שעובר על החברה הבדואית עם ההתרחקות מהמסורת.

- **התייחסות לממדים שונים בתחושת אי בטחון אישי** - תחושת אי בטחון אישי מתקיימת בשלש זירות: בתוך החברה הבדואית, בתוך החברה היהודית וסביב מלחמת חרבות ברזל. ממדים אלו מחייבים, מחד, התייחסות מותאמת לגבי הגורמים, הכלים והפתרונות בכל זירה ומאידך כרוכים זה בזה.

- **יצירת מודלים חיוביים** משפיעים הצעירים נשאבים יותר לצדדים השלילים בחברה סביב תחושת הכוח המייצרת אפקט משיכה. יצירת מודלים חיוביים עם מעגלי השפעה גדולים נדרשת.

המלצות מדיניות

- **סוגיית הבטחון האישי הבסיסי והפיזי של הפרט רחבה ומקיפה והיבטי הפיתוח הכלכלי-חברתי הם חלק ממנה אך לא ליבתה.**

- **ערך ההשקעה בפרויקטים חברתיים כלכליים נפגע אם לא מטפלים בשורשי הבעיה בדגש על הקף הפשיעה והסדרת סוגיית הקרקעות.**

- **ככלל, נדרשת פעילות בזירה התקשורתית, כולל בהקשר של ועדות ציבוריות ושיתוף הציבור שילוו את העשייה בשלביה השונים כצעדים בוני אמון המשקפים את הנעשה.**

לסוגיית בעלות הקרקעות בחברה הבדואית בנגב ישנה השפעה מכרעת על הבטי בטחון אישי של התושבים, הן בהבטים של חשש יומיומי מתמשך מהריסת הבית והן ממחסור בקרקעות המוביל לעימותים ואלימות סביב מבנים קיימים. בנוסף, בימי מלחמה סוגיית ההסדרה והריסת הבתים מבליטה עוד יותר את היעדר המיגון.

המלצת צוות המחקר בהקשר לסוגיית ההסדרה:
גיבוש מדיניות ממשלתית - מתוך הבנה שזוהי סוגיית ליבה שנדרשת לפתרון יש לפעול לגיבוש מדיניות בנושא.

עצם העובדה כי לא מושג פתרון, גם אם יהווה פשרה, היא כשלעצמה משדרת מסר של הזנחה, הדרה והתעלמות המגבירים את תחושת הניכור של התושבים מהמדינה וממוסדותיה.

שיתוף ציבור - כינוס ועדה שתכלול נציגות של מנהיגים מקומיים ותהיה שותפה בשיח מציאת הפתרונות

פתרונות זמניים - מציאת פתרונות חלופים זמניים למגורים במקרים בהם מתבצעת הריסה

לסוגיית האכיפה, המשטרה והיחסים שמולה לתושבים ישנה השפעה מרכזית הן בתחושת המוגנות של התושבים והן בזיקה שבין התושבים לבין מדינת ישראל במבט רחב יותר. מנגד, למשטרה קיימים אתגרים מצידה הכוללים קושי בשיתוף פעולה מצד התושבים כמו גם מחסור באמצעי שיטור ותשתיות (ניידות, שוטרים ואמצעים טכנולוגיים).

המלצות צוות המחקר בהקשר לסוגיית המשטרה והאכיפה
נוכחות והרתעה אפקטיביים - נוכחות קבועה בשטח, תקצוב אמצעים טכנולוגים המהווים חלופה לכח אדם בשמירה על הסדר הציבורי (כמו מערכת לזיהוי ירי שנבחנת כעת ברהט)

מענה מותאם תרבותית - יש לעודד גיוס דוברי ערבית בכלל ותושבים בדואים בפרט למשטרה באמצעות שיח, קמפיינים ותמריצים כספיים.

שיתוף הקהילה והובלה מבפנים - חיזוק מנגנוני חיבור למנהיגות המקומית, חיבור למנגנוני המשפט הבדואי כגורמים משלימים ולא סותרים.

המלצות לאגף פיתוח חברתי-כלכלי

נושא הבטחון האישי הוא מפתח לכל תחומי החיים בחברה הבדואית בנגב.
האגף לפיתוח חברתי-כלכלי נדרש לקחת נושא זה בחשבון בשתי רמות:
1. יוזמה - של פרויקטים המכוונים ישירות לנושא
2. שילוב - של היבטים מתוך מודלים מהעולם בהקשר לביטחון אישי בתוכניות השונות שהוא מנהל. כדוגמת:
- מודל חיזוק הזהות התרבותית - פיתוח תכנים לאוכלוסייה המותאמים למנהגיה, למסורתה ולהיסטוריה שלה
- מודל העצמה קהילתית - עידוד יוזמות מתוך הקהילה ופיתוח מנהיגות מקומית
- מודל חיזוק החיבור לאדמה ולטבע - תכנים הקשורים למשאבים הטבעיים, למשל חקלאות ופיתוח סביבתי
- מודל גישור בין תרבותי - פעולות המחברות למגמות עדכניות- טכנולוגיה וחדשנות בעולמות ההשכלה ,התעסוקה והפנאי.

ההמלצות לפעילות האגף בהקשר לביטחון אישי כוללות: תיעדוף מדיניות ההשקעה, שילוב האוכלוסייה בעיצוב העשייה, מיפוי תכנים מותאמים, הערכת התרומה העתידית

מיקוד בגבולות פעילות האגף - בתוך מגוון הגופים האמונים על קידום הבטחון האישי בנגב, יש לצאת מנקודה הנחה שכוחו של האגף מוגבל, בעיקר בכל הקשור לפתרון סוגיות הליבה, כך שלא כל הפתרונות לאתגרים הם בתחום אחריותו ויכולתו.

מיקוד בפתרונות רלוונטיים - יש להבחין בין פתרונות של גורמי האכיפה לבין פתרונות "רכים" יותר של פיתוח כלכלי-חברתי. וכן, בין פתרונות לטווח הארוך ופתרונות לטווח הקצר.

הערכת התרומה העתידית לבעיית הנשק הבלתי חוקי - על בסיס ההנחה העולה כי נשק בלתי חוקי מוחזק בקרב אנשים רבים לצרכי הגנה, לצד הפעולות הנדרשות מגורמי האכיפה בנושא והציפייה לאיסוף הנשק, פעולות נוספות בזירה החברתית לחיזוק תחושות הבטחון האישי, עשויות לתרום להפחתת אחזקה של כלי נשק בקרב חלק מהתושבים.

השקעה בתכנים היא פעילות עיקרית שביכולתו של האגף לקדם.

מטרת התכנים:

- אלטרנטיבה לחוסר מעש ולהתנהגות שלילית
- חיזוק הקשר בין התושבים
- הסברה וחינוך
- פעולות שמהוות סובלימציה (תיעול אנרגיות לפעולות לגיטימיות)- למשל ספורט אתגרי.

השקעה במבני ציבור - בתכנון מבני ציבור חדשים (מתנסים/אצטדיונים) יש לתכנן ולוודא תקציבי פעילות מותאמים ואחריות לתפעול המקום (להימנע ממבנים שאינם פעילים מטעמים אלו או מהשתלטות גורמים שלילים על המבנים)

השקעה במועדים ספציפיים - מועדים לפורענות בחודשי הקיץ, בלילות הראמדאן.

קול האוכלוסייה:

- שילוב מנהיגים/מובילי דעת קהל/תושבים מהחברה הבדואית בתהליכי חשיבה
- פיתוח מענים מותאמי תרבות
- תמיכה ועידוד מיזמים העולים מהשטח ומהקהילות.

תקשור פעילות האגף לתושבים - כאקט בונה אמון המשקף יוזמות המוקדמות לטובת התושבים באמצעות קמפיינים ומשפיענים.

האגף כגורם מתכלל - מאחר ובעיית הבטחון האישי נוגעת לתחומי חיים רבים ולבעלי עניין שונים יש מקום ליוזמות שיגיעו מתוך האגף אך יתכללו גורמים נוספים ויספקו פתרונות רב זירתים. פתרונות כאלו יקדמו שיח של משרדי ממשלה שונים ויתבססו על הגדרת החזון, בניית תוכנית פעולה פרקטית ומחוייבות גבוהה.

סיכום

מטרת המחקר הייתה לבחון את תחושת הביטחון האישי בקרב תושבים בדואיים בנגב, לאור מציאות חברתית, משפטית וביטחונית מורכבת, תוך הבנת הגורמים המרכזיים שמעצבים את תחושת המוגנות ואי-הוודאות בקרב הקהילה, הביטויים של תחושה זו וההשלכות שלה.

שלשת הגורמים הבולטים ביותר שעלו מממצאי המחקר הן תחושת אי-הביטחון הבסיסית הנובעת מהעדר הסדרה משפטית של הקרקעות, אי האמון העמוק של תושבים בדואים כלפי המשטרה ותחושת אפליה מצד מוסדות המדינה הבאה לידי ביטוי בעיני התושבים על ידי: תשתיות לקויות, מחסור במסגרות לצעירים ומיגון בעת מלחמה ועוד.

סוגיית הבעלות על הקרקע, המלווה בתחושת חוסר יציבות תמידית ופחד מהריסות בתים, מייצרת מציאות של קיום שברירי וחוסר ודאות יומיומי. לכך מתווספת התחושה כי גורמי האכיפה, ובראשם המשטרה, נעדרים בעת הצורך או פועלים באופן שמעמיק את תחושת הניכור, במקום לשמש גורם מגן. השילוב בין חוסר יציבות פיזית לבין אובדן האמון בגורמי המדינה ותחושת האפליה מוביל לתחושת שקיפות, בדידות אזרחית, והעדר שליטה ממשית במרחב.

מעבר לסוגיות המיידיות של ביטחון פיזי, המחקר מצביע על כך שתחושת הביטחון האישי בחברה הבדואית בנגב נטועה בהקשרים רחבים יותר של שייכות, זהות, והכרה. התחושה הרווחת בקרב משתתפי המחקר היא של פער עמוק בין צורכי הקהילה לבין אופן קבלת ההחלטות ברמה המדינתית. מציאות זו מועצמת כאשר פתרונות ממשלתיים נתפסים כמנותקים מאורח החיים המסורתי, ואינם משקפים את המבנה החברתי והתרבותי של החברה הבדואית. בהתאם, הספרות והעדויות בשטח כאחד מדגישות את הצורך בשילוב פעיל ומשמעותי של נציגי הקהילה הבדואית בתכנון וביישום מדיניות בתחומים של קרקע, ביטחון, תעסוקה וחינוך.

לצד התמונה המורכבת העולה מהדברים, עולות במחקר גם נקודות המעירות תקווה לשינוי וכוללות את הקול הרווח מתוך החברה הבדואית המעוניין בחיים נורמטיבים ופוריים ובתוכו מנהיגות קהילתית יוזמת ומשפיעה. ועדות סולחה, שיח עם צעירים ודמויות מקומיות בולטות ממלאים תפקידי תיווך, גישור וחיזוק תחושת שייכות. אף כי תפקידם מוגבל, הם מדגימים את הפוטנציאל הגלום במענה מקומי משתף, במיוחד כאשר הוא משתלב עם מדיניות רחבה ומותאמת תרבותית. חיזוק שותפות אמת בין המדינה לקהילה, המבוססת על הקשבה, התאמה תרבותית ואמון הדדי – הוא תנאי יסוד לקידום תחושת ביטחון אישי, חברתית ואזרחית בקרב האוכלוסייה הבדואית בנגב.

ביבליוגרפיה

אבוח'יר, ס. (2023, מרץ). *עדות בפני ועדת הכנסת לענייני החברה הערבית* [מסמך ועדת הכנסת]. ירושלים: **ועדת הכנסת לענייני החברה הערבית**.

אבו סמראה, מ. (2020). *אירועי אמון במערכות משפט בקרב קהילות בדואיות*. **כתב־עת ללימודי המזרח התיכון**, 12(3), 123–145.

אגודת הגליל – האגודה הערבית הארצית למחקר ושירותי בריאות. (2019). *סקר ביטחון אישי בחברה הערבית בישראל* [דו"ח סקר]. **דו"ח הכנסת: עבירות נשק בישראל – נתונים והתמודדות הרשויות**. https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/55c6612f-2c28-eb11-811a-00155d0af32a/2_55c6612f-2c28-eb11-811a-00155d0af32a_11_18130.pdf

אל־עריאן, ו. (2021, ספטמבר). *ראיון עם שייח' איברהים אבו מדיעם* [ראיון]. **ארכיון משטרת רהט.**

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (2020, 13 בספטמבר). ***ממצאים ראשוניים מתוך סקר ביטחון אישי 2019*** [הודעה לתקשורת]. נשלף מ- https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2020/283/18_20_283b.pdf

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (2021, 10 בינואר). ***ממצאים ראשוניים מתוך סקר ביטחון אישי 2020*** [הודעה לתקשורת]. נשלף מ- https://www.gov.il/he/departments/publications/reports/personal-security-survey-2020

המכון למחקרי ביטחון לאומי. (2023, 2 באוגוסט). ***מקרי רצח בחברה הערבית: תמונת מצב כמותנית*** (גיליון 1749). נשלף מ-https://www.inss.org.il/he/publication/arab-violence/

יוזמות אברהם. (2023, 31 בדצמבר). *אלימות ופשיעה בחברה הערבית: דו"ח סיכום שנת 2023*. נשלף מ-https://abrahaminitiatives.org.il/2023/12/31/אלימות-ופשיעה-בחברה-הערבית-דוח-סיכום-שנת-2023/

לי, נ׳, & לוין-חן, ר׳. (2020, יוני). *אלימות, פשיעה ושיטור בחברה הערבית: מדד הביטחון האישי והקהילתי 2019* [דו"ח]. **מוסד שמואל נאמן לחקר מדיניות לאומית בטכניון**. https://www.neaman.org.il/violence-crime-and-policing-in-arab-society-2019/

מכון מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל. (2024, ינואר). ***צמצום ומניעה של אלימות במשפחה באוכלוסייה הבדואית בנגב*** (דו"ח RR-965-24). נשלף מ-https://brookdale.jdc.org.il/wp-.

משטרת ישראל, מחוז דרום. (2021). *השלכות עימות שדה שלום* (דו"ח). **באר שבע: משטרת ישראל.**

נאס–ناس לייעוץ. (2021, נובמבר). *תפיסות של צעירים ובני נוער מהחברה הבדואית בנגב לגבי תופעת האלימות והפשיעה* [דו"ח]. **יוזמות אברהם.** https://abrahaminitiatives.org.il/2022/06/15/מחקר-תפיסות-של-צעירים-בדואים-בנגב-לגבאי-אלימות-ופשיעה/

פורום דו-קיום בנגב לשוויון אזרחי. (2024, דצמבר). ***שנתון סטטיסטי של החברה הבדואית בנגב: תמונת מצב על השנים 2012–2023*** [דו"ח שנתי]. מרכז נגביה. נשלף מ-https://nagabiya.org/wp-המשכיל

קניון (2019) המטפלים באדם ובכאבי העולם, אלכסון.
המטפלים באדם ובכאבי העולם – אלכסון

Abumelhim, M. (2013). Women and Social Change in Jordanian Bedouin Society. *Studies in Sociology of Science*, 4, 27-31. https://doi.org/10.3968/J.SSS.1923018420130404.2927.

Alhuzail, N., & Segev, E. (2023). The challenges of young Bedouin men living in a changing society. *The American journal of orthopsychiatry*. https://doi.org/10.1037/ort0000658.

Al-Krenawi, A., & Abu-Baker, K. (2021). Integrating traditional justice methods into modern policing: A Bedouin case study. **Journal of Conflict Resolution**, 45(2), 178–195.

Al-Krenawi, A., & Graham, J. R. (2004). Somatization among Bedouin-Arab women. **Journal of Divorce & Remarriage**, 42(1-2), 131–143. https://doi.org/10.1300/J087v42n01_06
Al-Sayid, N. (2021). Case study: Conflict resolution in Lakiya. **Bedouin Journal of Anthropology**, 4(2), 50–68.

Al-Makhamreh, S., Hasna, F., Hundt, G., Al-Smairan, M., & Alzaroo, S. (2012). Localising Social Work: Lessons Learnt from a Community Based Intervention amongst the Bedouin in Jordan. ***Social Work Education***, 31, 962 - 972. https://doi.org/10.1080/02615479.2011.610787.

Barnett, R. (1993). **Settled and Nomadic Societies in the Middle East**. University Press.

Black, E., Kisely, S., Alichniewicz, K., & Toombs, M. (2017). Mood and anxiety disorders in Australia and New Zealand's indigenous populations: A systematic review and meta-analysis. ***Psychiatry Research***, 255, 128-138. https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.05.015

Dudzevičiūtė, G., Tvaronavičienė, M., & Kovaliov, R. (2022). The perception of safety versus actual security: A quantitative approach. ***Journal of Social Research***, 15(3), 541–547.

Government of Israel, Ministry of Justice. (1966**). Report on the Abolition of Military Rule**. Jerusalem: Government Printing Office.

Heyer, G. (2019). Whakatupato: Community Policing or the Police Response to a Social Problem in New Zealand?. , 283-299. https://doi.org/10.1007/978-3-030-19182-5_17

Hundt, G., Alzaroo, S., Hasna, F., & Alsmeiran, M. (2012). The provision of accessible, acceptable health care in rural remote areas and the right to health: Bedouin in the Northeast region of Jordan**. *Social science & medicine***, 74 1, 36-43. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2011.08.042.

Guillén-Lasierra, F. (2021). The fallacy of objective security: Understanding the interplay between perception and reality in risk assessment. **Security Studies Quarterly**, 32(2), 20–39.

Hatcher, S., Crawford, A., & Coupe, N. (2017). Preventing suicide in indigenous communities. **Current Opinion in Psychiatry**, 30, 21–25. https://doi.org/10.1097/YCO.0000000000000295.

Humaid, A. (2024). Land tenure practices of Bedouin tribes**. Journal of Land Use Policy**, 19(1), 30–45.

Janušauskienė, D., Vileikienė, E., & Rudzinskaitė, R. (2016). Public safety and subjective perception of crime risk: A case study of Lithuania**. *Baltic Security & Safety Journal***, 23(4), 102–119.

Kedem, D. (2022). **Polygamy enforcement in Israel**. Ministry of Social Affairs.

Layne, L. (2019). Home and Homeland: **The Dialogics of Tribal and National Identities in Jordan**, 1635. https://doi.org/10.1515/9781400820986.

Manor-Binyamini, I., & Shoshana, A. (2018). **Listening to Bedouin mothers of children with autism: "Silenced voices" from an Arab minority in Israel**. *Culture, Medicine, and Psychiatry*, 42(2), 401–418. https://doi.org/10.1007/s11013-018-9567-x

Muriwai, E., Houkamau, C., & Sibley, C. (2015). Culture as Cure? The Protective Function of Māori Cultural Efficacy on Psychological Distress**. New Zealand Journal of Psychology**, 44, 14.

Omonijo, D. O., Obiorah, C. B., Uche, O. O. C., Anyaegbunam, M. C., Shaibu, A. O., & Ogunwa, C. E. (2017). Exploring social theories in the study of insecurity in contemporary Nigeria. **The Journal of Social Sciences Research**, 3(7), 59–76.

Rader, N. E. (2017). Fear of crime: Understanding perceptions of risk**. Oxford Research Encyclopedia of Criminology**. https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.40

Reid, J., Taylor-Moore, K., & Varona, G. (2014). Towards a Social-Structural Model for Understanding Current Disparities in Maori Health and Well-Being. ***Journal of Loss and Trauma***, 19, 514 - 536. https://doi.org/10.1080/15325024.2013.809295.

Selenko, E., Mäkikangas, A., & Stride, C. B. (2017). Does job insecurity threaten who you are? Introducing a social identity perspective to explain well-being and performance consequences of job insecurity.

Journal of Organizational Behavior, 38(6), 856–875. https://doi.org/10.1002/job.2172

Vileikienė, E., & Janušauskienė, D. (2016). Measuring subjective security: Empirical insights from Eastern Europe. **European Journal of Criminology**, 14(4), 520–544. https://doi.org/10.1177/1477370816661741

Watkins, J. (2014). SEEKING JUSTICE: TRIBAL DISPUTE RESOLUTION AND SOCIETAL TRANSFORMATION IN JORDAN. **International Journal of Middle East Studies**, 46, 31 - 49. https://doi.org/10.1017/S002074381300127X.

Westerman, T., & Sheridan, L. (2020). Whole of community suicide prevention forums for Aboriginal Australians. ***Australian Psychologist***, 55, 363 - 374. https://doi.org/10.1111/ap.12470.